

קונטרס שמו של משיח

בעזרת החונן לאדם דעת
הרב אהרן יעקב ליבערמאן
ברוקלין. נ"י

בפתח השער

הענין שנדון בקונטרס זה, כבר דשו בו רבים.

ברם, כמדומה, המיוחד בקונטרס זה הוא, שהוא כתוב ברוח ישראל סבא של אהבת ישראל וחיבת הקודש, כאשר הוא מראה מקום לשתי דעות, בבחי' אלו ואלו דברי אלקים חיים, כך שיוכל כל אחד לכבד את הדעה של השני, ושיתקיים בינינו דברי תורתנו, שהאהבה והשלום תשכון ביננו.

אות ומופת על מילוי מגמתי זו, הראה את עצמה בדברי העידוד והחיזוק שקבלתי מרבנים וחכמים מקהילות וישיבות שונים, ששבחו הדברים, ועודדני והמריצוני להעלותם על מכבש הדפוס.

זאת היא תפלתי, שתהא זה מנחת עני ותרומה קטנה, לאחד בין הדבקים הלנים בעומקה של תורה, שנשים את כל חפצנו ודעתנו, רק למטרה אחת ואחידה, לעמוד בפרץ ולשים סוף לגלותנו, כאשר איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק, בהכנתנו אנחנו כולנו, לקראת ביאת משיח צדקנו ותיכף ומיד ממש.

רב אהרן יעקב ליבערמאן

aharonyaakovlieberman@gmail.com

נושא הדיון

משיח מן המתים

שואל כעניין:

בימינו שקיימת התעוררות גדולה בין כל חוגי ישראל בצפי' ותשוקה גדולה לביאת המשיח, נתעוררתי לעיין בסוגי', האם יש מקור ויסוד להנהגה, להאמין במי שאינו מן החיים שהוא המשיח. ואפילו אם יש איזה מקור לזה, עדיין צריך לברר האם זהו רק דעת יחיד וכיו"ב, או שיטה שהיתה מקובלת על הרבה חכמי ישראל.

ומשיב כהלכה:

כפי שיתבאר להלן, בדברי חז"ל מצינו ג' מקומות¹ שבהם מדובר על שמו של משיח. ובכל המקומות האלו, משמעות דברי חז"ל הוא, שנקטו כדבר הפשוט האפשרות שמשיח יבוא מן המתים, ועוד זאת, שזה הי' בשוה להאפשרות שמשיח יבוא מן החיים. ופשטות משמעות הסוגיות הוא ששיטה זו הי' מקובל בקרב חכמי ישראל.

והנה, כמו כל סוגיא בדברי חז"ל, ובפרט דברי אגדה, יש כמה אופנים בפירוש הדברים. וכמובן שאין כל השיטות והביאורים מסכימים לדבר אחד. ולהלן יתברר ויתבאר סוגיא זו בעז"ה.

בהמשך הקונטרס, נידון בעז"ה גם בביאור דברי הרמב"ם בהל" מלכים, ועוד, אם דבריו מתאימים להאפשרות של משיח מן המתים.

ואקוה, שהצעת הדברים יסייע לכל העוסקים ומעמיקים בסוגיא זו, ובו ימצא הקורא נחת. ויה"ר שנזכה להגאולה האמיתית והשלימה במהרה בימינו ממש.

אהרן יעקב ליבערמאן

---

¹ סנהדרין צח.ב. ובשינויים, במדרש איכה רבה א, נ"א, (על הפסוק (איכה א, טז) כי רחוק ממני מנחם וגו'). ובירושלמי ברכות פ"ב ה"ד.

מפתח הפרקים

חלק א

הסוגיא בסנהדרין

פרק א. הצעת הסוגיא עם דברי המפרשים

א. בגמרא סנהדרין² [ובפירוש רש"י] גרסינן:

מה שמו [של משיח]? דבי רבי שילא אמרי: שילה שמו, שנאמר³: עד כי יבא שילה; דבי רבי ינאי אמרי: ינון שמו [כמו ינאי. כל אחד היה דורש אחר שמו], שנאמר⁴: יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו [לפני שמש עד שלא נברא היה שמו ינון, והיינו אחד מז' דברים שעלו במחשבה ליבראות]; דבי רבי חנינא אמרי: חנינה שמו שנאמר⁵: אשר לא אתן לכם חנינה [עדיין לא יבא משיח]; ויש אומרים: מנחם בן חזקי' שמו שנאמר⁶: כי רחוק ממני מנחם משיב נפשי; ורבנן אמרי: חיוורא דבי רבי [מצורע של בית רבי] שמו שנאמר⁷: אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה אלקים ומעונה; אמר רב נחמן⁸: אי מן חייא הוא כגון אנא, שנאמר⁹: והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא¹⁰; אמר רב¹¹:

² צח.ב. סוגיא זו מובאת בשינויים, במדרש איכה רבה (א,ג"א, על הפסוק (איכה א, טז) כי רחוק ממני מנחם וגו'), וחלקה גם בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד). לשינויי נוסחאות שבגמרא זאת, ראה דקדוקי סופרים כאן. גנזי תלמוד בבלי ח"ב ע' 113. ועוד. וראה הגירסא שהביא האברבנאל בספרו ישועות משיחו עיון הב' פרק ג'.

³ בראשית מט, י.

⁴ תהלים עב, יז.

⁵ ירמיהו טז, יג.

⁶ איכה א, טז.

⁷ ישעיהו נג, ד.

⁸ האברבנאל (במעייני הישועה, מעיין חמישי תמר שני, ובהקדמה לפירושו על ישעיהו, הבחינה השנית), מביא מאמר זה בשם רב נחמן בר יצחק. וראה בסדר הדורות ערך רב נחמן, שיש מחלוקת מיהו סתם רב נחמן הנזכר בגמרא.

⁹ ירמ' ל, כא.

¹⁰ בכמה גרסאות אין מאמרו דרב נחמן. בכתב יד פלארענץ אינו, ובילקוט שמעוני תהלים מזמור ע"ב עה"פ לפני שמש ינון שמו איתא "אמר רב נחמן אי מחייא הוא כגון רבינו הקדוש..". (יתכן שהמעתיק טעה בין התיבות הדומות "אי מן חייא", והשמיט התיבות באמצע "כגון אנא, שנאמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא. אמר רב אי מן חייא"). ובכתב יד מינכן ניתוסף מאמר זה בגיליון. עי' בדקדוקי סופרים להרנ"ג רבינוביץ, מסכת סנהדרין, ע' 194 אות ד'.

¹¹ האברבנאל בספרו מביא מאמר זה בשם רב אסי. (ראה מעייני הישועה המעיין החמישי תמר שני (ושם כותב בתחילה "רב" ואח"כ "רב אסי"). ישועות משיחו ח"ב העיון השני פרק א').

אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש [אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה כדאמרינן בבבא מציעא¹²]; ואי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות [ואם היה מאותן שמתו כבר, היה דניאל איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור היה; והאי כגון לאו דוקא. לישנא אחרינא: כגון רבינו הקדוש, כלומר: אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש; ואם דוגמא הוא למתים, היינו כגון דניאל איש חמודות].

האם כוונת הגמרא הוא שאותם החכמים בעצמם יהיו המשיח?

א. הנה כמה מפרשים ביארו דברי הגמרא, ששמות אלו של משיח מורים על תואריו ופעולותיו¹³, וכוונת הגמרא הוא שמשיח יהי' לו המעלות המרומזים בשמות אלו.

וכן כתב האברבנאל¹⁴: "ולא באו השלמים האלה לדעת השם בלבד, כי כמו שזכר הפילוסוף אין מחלוקת בשמות, אבל באו להגיד מעשיו ופעולותיו של מלך המשיח, שהוא מה שיורה עליו שמו.

כי בהיות שמו שילה יורה ששלום ואמת יהיה בימיו, ובהיות שמו ינון יורה שיהיה עליון למלכי ארץ כי הוא לשון שררה כמו שכתב רש"י, ואם יהיה שמו חנינה יורה כי אלוהים יחננו ויברכנו על ידו, ואם מנחם יהיה שמו יהיה לאות כי זה ינחמנו ממעשינו ומעיצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ה".

ועפ"ז הוסיפו המפרשים וביארו, שבאמת יש לומר שאין מחלוקת בין החכמים, כי משיח יהי' לו כל המעלות המרומזים בשמות אלו, שילא, ינאי, חנינה, ומנחם.

ראה במהרש"א שכותב¹⁵, וז"ל: דכולהו שמות תוארים, וכולהו איתנהו בי', כמו במשה שהי' לו כמה שמות תוארים. (ועיי"ש ביאור התוארים האלו לפי דרכו).

ועד"ז פירש במהר"ל¹⁶, וז"ל: דבר זה אמרו על המלך המשיח לפי שהוא כלול מכל מעלות כמו שיתבאר, ולכך נדמה למשיג בו כפי מה שהוא ... ומפני שהוא כולל הכל, לכך יקרא לו הקורא שם, כפי מה שהוא הקורא, כי שם הקורא עצמו הוא יותר ראשון אליו.

¹² פה, א.

¹³ ראה גם מדרש תהלים צג, (ופרקי דרבי אליעזר פל"ב) "ולמה נקרא שמו ינון שהוא עתיד לינון ישיני עפר".

והענין הנתבאר בפנים, ש"שמו של משיח" הכוונה הוא **מעלותיו** של משיח, מובן גם ממה שמצינו בדברי חז"ל המושג "שמו של משיח" בלי קשר לאיש מסוים, ואחד מהדברים שקדמו לעולם (ראה רש"י כאן ד"ה לפני שמש. פסחים ה, א. נד, א. נדרים לט, ב. בראשית רבה א, ד. תנחומא נשא יא. פרד"א פ"ג. מדרש תהלים שם. תדבא"ר פל"א. וראה חז"ג לד, א, ושם נקרא בשם "אורו של משיח"). ומובן, שבמקומות הנ"ל, הכוונה ב"שמו של משיח" הוא למעלתו ונשמתו וכיו"ב ולא לאיש הפרטי הנקרא בשם זה (ראה גם חדושי הרשב"א על אגדות הש"ס על מס' נדרים שם. ועוד).

וברוח זה, פירשו כמה מפרשים השמות האלו על דרך הדרוש שבפרד"ס התורה, (שהם מרמזים על האופנים השונים בביאת המשיח וכיו"ב), וכן ע"ד הסוד שבפרד"ס התורה. ראה בפ"י נזר הקדש על בראשית רבה כא, א על התיבות "זה אדם הראשון". פרי צדיק ויגש אות ו'. אפיקי ים (להגרי"א חבר) על סנהדרין כאן. שדי חמד שהובא לקמן. מכתב מאליהו ח"ד ע' 144. באר משה בראשית ח"ב ע' תתמא. ועוד.

¹⁴ ישועות משיחו עיון הב' פרק ג'.

¹⁵ ד"ה שילה שמו.

¹⁶ נצח ישראל פמ"א. ועד"ז בחידושי אגדות מהר"ל על סנהדרין שם.

לכך תנא דבי רבי שילא אמר, כי שמו שילה כשמו. וכן דבי רבי חנינא אמרי חנינא כשמו. וכן דבי רבי ינאי אמרי ינון שמו, וזה גם כן כשמו. ולא פליגי אלו החכמים כלל, רק כי כל אחד אמר שהמשיח שיהיה במהרה בימינו יהיה כולל כל המעלות, ולכך אמר כל אחד שנקרא בשמו. (ועיי"ש ביאור התוארים האלו לפי דרכו).

ומעין זה כתבו האברבנאל¹⁷ והגר"א¹⁸ ועוד, שהראשי תיבות של ד' שמות אלו – **שילה ינון חנינה ומנחם** – מצרפים יחד להוות שם **משי"ח**, שזה מלמדנו, שמשיח יהי' לו מהמעלות של כל אחד מהם¹⁹.

ב. והנה, עפ"ז, הי' מקום להבין, שבזה שדרשו את שם המשיח אחרי שמם, לא כיוונו לומר – שהם עצמם המשיח, אלא רק שהמשיח יהי' לו **מהמעלות שלהם**.

אבל נראה לומר, שאינו כן²⁰. כי מאחר שכל אחד מהם דרש את שם המשיח דוקא אחרי **שמו** (ולא אחר שם חברו), מובן, שכל אחד מצא **בעצמו** דוקא את המעלות של משיח, אשר זאת אומרת, שכל אחד סבר, שמעלה זו **שאצלו**, היא דוקא **עיקר** ענינו של משיח, ולכן דרש את שם המשיח דוקא אחרי שמו²¹.

א"כ, קשה לומר, שלמרות כן ושאעפ"כ, לא כיוונו בזה – על המתחייב והנשמע מזה **בדרך ממילא**, שבאם אמנם דורם יהי' זכאי לכך – יהי' הוא עצמו המשיח²². דמאחר שיש לו את המעלות דמשיח ודורו ראוי וזכאי לכך, **מהיכא תיתי שלא יהי' המשיח**?²³

לכן נראה לומר, שפירוש הדברים הם, שכל אחד ראה בעצמו **שהוא** הראוי להיות משיח²⁴.

¹⁷ שם.

¹⁸ קול אליהו אות רלו.

¹⁹ וכן מובן גם מדברי המדרש שמשיח יש לו שבעה (או שמונה) שמות, והם ינון, צדקינן, צמח, מנחם, דוד, שילה, אליהו. (ראה מדרש משלי סו"פ י"ט, ובמהדורת בובר שם. וע"ע גנזי ירושלים ח"ב ע' קכט. כלבו (הוצאת פלדהיים), ח"ז, ע' ש"א ובהנסמן שם)). שמזה מובן שמשיח יהי' לו **כל** השמות והמעלות האלו. וראה גם אור החיים הק' על בראשית מט, יא.

²⁰ וכן מובן גם מדברי המהרש"א שכותב אודות "מנחם בן חזקי' שמו", שמדובר על **האיש בפועל** שנקרא בשם מנחם בן חזקי', שנולד בעת החורבן ונתרחק מבני אדם לג"ע כדאיתא במדרשים, והוא נקרא בשם משיח.

²¹ דהיינו, שאע"פ שנתבאר לעיל שהחכמים האלו לא פליגי, הכוונה בזה הוא שכל א' מודה שמשיח יהי' לו כל המעלות האלו, אבל סו"ס מזה שכל דיעה מדגישה רק שם א', מובן שס"ל שעיקר המעלה של משיח הוא המעלה המיוחדת המתבטא בשם זה.

²² ליתר ביאור: אע"פ שעיקר מעלתו של משיח הוא מעלותיו הרוחניות, אמנם הרי משיח יהי' בשר ודם כפשוטו. ומזה מובן, שאע"פ ששמות אלו של משיח מרמזים על מעלותיו הרוחניות, הרי הכוונה בזה הוא (גם - ובעיקר) לשמו של האדם הגשמי (המשיח בפועל) שיש בו המעלות האלו.

ועפ"ז מסתבר לומר, שכוונת החכמים המוזכרים בהגמרא, הוא לא רק שמשיח יהי' לו המעלה הרוחנית שיש לרבו, אלא שמכיון שרבו נקרא בשם זה בפועל, ובו מתבטא בפועל המעלה המיוחדת של שם זה, לכן הוא יהי' משיח בפועל. **בפני שיהי' משיח בפועל – שהי' הגואל הראש**

²³ בנוגע ללשון הב' דרש"י שרבינו הקדוש ודניאל היו רק דוגמא על משיח ולא משיח עצמו, עיי' המבואר להלן.

²⁴ אמנם מצינו כמה מפרשים, שנראה שפירשו שאין כוונת הגמרא לומר שהחכמים האלו בעצמם יהיו המשיח. ראה בבן יהוידע כאן (והעתיק דבריו גם בספרו אמרי בינה, חקרי לב סי' ט"ז) שכתב "אין הכוונה שכל אחד בא להחליט לו שם זה שאומר עליו, אלא כל אחד כונתו לומר ראוי שיהי' נקרא בשם זה שמוציא לו אסמכתא מן הפסוק". וראה גם בפ"י כתם פז על מאמר הזוהר בראשית פב, ב "דהא תנן מלכא משיחא כו".

אמנם כמו שיובא להלן, כמה מפרשים כתבו להדיא שכוונת מאמרי הגמרא הוא שהחכמים האלו בעצמם היו

ג. ובעצם, כך מפורש באגדת אלי²⁵ על הירושלמי²⁶, וז"ל:

ובתלמוד בבלי כל א' מהשלמים היו אומרים דהמשיח כשמו הוא . . ר' ינאי אומר ינון שמו כו' . . שהיו מכירים בעצמם כפי שלימותם שראוים למשיח, לפי שבכל דור ודור נולד איש ראוי למשיח, שאם יהי' הדור ראויים שיהי' האיש ההוא מוכן להלבישו בנשמתו של משיח לגאול את ישראל כנודע, והשלמים אלו היו מכירים בעצמם שמוכנים וראויים היו למשיח ולעורר את דורם שיתנו לב לשוב, היו אומרים דשמו של משיח כשם, וכאלו אומרים אני הוא ביניכם לכן עשו תשובה, לכן כאו"א בדורו הי' אומר כך שמו דהיינו כשמו לרמוז להם הנני מוכן ביניכם ואין הדבר תלוי אלא בתשובה.

וכן מבואר בפרי צדיק על התורה²⁷:

בכל דור יש נפש אחת שראוי להיות משיח אם יהי' הדור זכאי. וכמו שמצינו שנחלקו בגמרא דבי ר' שילא אמרו שילה שמו כו' והיינו שכל אחד אמרו על רבם שהוא הנפש שראוי להיות משיח אם יהי' הדור זכאי וראוי לכך.

וכן הוא ביפה ענף (הארוך) על מדרש איכה רבה²⁸:

כל²⁹ אחד מרבנים אלו הי' משיח בזמנו שעליו העולם מתקיים. [כלומר: כל אחד מאלו הדורשים הי' הצדיק בזמנו שעליו הי' העולם מתקיים, לכן כל אחד סבר, שהוא הראוי להיות משיח. המעתיק].

ראויים להיות משיח. וגם בדברי המהרש"א משמע כן, כנ"ל. ועוד זאת, המעיין בספר אמרי בינה וכתם פז שם, יראה, שכנראה עיקר הטעם למה לא פירשו שהכוונה הוא שהחכמים האלו יהיו משיח, הוא מפני שלפועל לא עשו נסים ולא הביאו הגאולה, וא"א לומר שהיו משיח בפועל. אמנם עפמשיית"ל בעז"ה שכוונת הגמרא הוא (רק) שהחכמים האלו "ראויים" להיות משיח, ולא שהיו משיח בפועל, הרי לכאו' שוב אין מניעה לומר כמ"ש בפנים.

ולעיר שבפי' יפה ענף (שהובא להלן), מביא בתחילה לשון רש"י "כל אחד הי' דורש אחר שמו", ואח"כ ממשך "ויש אומרים שהכוונה שכל אחד מרבנים אלו הי' משיח בזמנו", ומזה משמע קצת, שהוא לומד בשיטת רש"י, שלא כיוונו על עצמם שהוא משיח, רק שמשיח יהי' לו שם כשמו. אמנם הוא עצמו מפרש שהם כיוונו לומר שרבם הי' משיח, כנ"ל. ועוד זאת, שע"פ דברי האגדת אלי' שהובא לקמן, נראה שיש לפרש כן גם בפרש"י.

²⁵ להר' אלי' הכהן מאיזמיר. בעל המחבר של ספר שבט מוסר, מדרש תלפיות ועוד.

²⁶ ברכות פ"ב ה"ד. וכן כתב גם בספרו מזבח אליהו, פרשת וזאת הברכה דף רכט. ועיי"ש שמבאר עפ"ז דברי ר"מ בירושלמי כלאים פ"ט ה"ג "הא משיחון דידכון".

²⁷ דברים אות י"ג. וכ"ה שם בפרשת ויגש אות ו'. אמנם בספרו ישראל קדושים ע' לג כ' באופן אחר "אבל אותן שאמרו שם שילא ינון וחנינא שמו דדרשו גם כן על שם רבם לא אמרו אלא על השם ולא על רבם ביחוד, והיינו שלא היו עצם נפש משיח רק היתה להם איזה הופעה מאורו במה שנקרא בשמו של משיח" ועיי"ש בהמשך דבריו. וראה גם פרי צדיק וישב אות ה'.

וכעין סגנון זה ביארו בכמה ספרים שהחכמים האלו הי' להם ניצוץ מנשמת משיח. ראה אפיקי ים (למהר"א חבר) סנהדרין שם. עיני שמואל (עין הבדולח) על סנהדרין כאן. בית אהרן (להרה"צ מקארלין) לכ"ב תמוז, מה שביאר לפי דרכו. מכתב מאלהיו מועדים ח"א ע' קמה.

²⁸ יפה תואר הארוך על איכ"ר א, גא, ד"ה ינון שמו.

²⁹ לשונו במילואו: "ויש אומרים שהכוונה שכל אחד . . ."

וכן מצינו במשך הדורות, שהיו שאמרו על כמה גדולי ישראל בימיהם שהם ראויים להיות משיח. ועוד זאת, שכמה גדולי ישראל רמזו על עצמם שהם נקראים בשמו של משיח³⁰. וכמ"ש הגאון רבי ארי' ליב ליפקין³¹ בספר שדי חמד³² על יסוד הגמ' שלנו, וז"ל:

בדרך הזה היה משוער אצלם בכל דור מיהו . . . רבינו הקדוש . . . בדורו אמרו וידעו שהוא המוכן . . . וכן הוא בכל דור ודור צריך להיות אחד מוכשר שמא יזכו, ועל פי זה כתבו גם כן תלמידי האר"י ז"ל שבימיו היה האר"י ז"ל³³, וכל זה הוא פשוט.

דהיינו, שהרגל אצלם הי', שכל אחד ראה ברבו שהוא הראוי להיות משיח.

ומה שיש לעיין אם החכמים האלו היו אכן ראויים להיות משיח בפועל מצד יחוסם לדוד המלך, ראה בהערה³⁴.

---

³⁰ ראה במרגליות הים על סנהדרין כאן רש"י ד"ה ינון, מה שמביא מהגאון ר' שכנא זצ"ל מקראקא, ומדברי האוה"ח עה"פ ראה טו, ז. ובס' ספרא רבה דישאל ע' קמ"ב משמ' דהחת"ס על א' מתמידיו. וע"ע רד"ק על תהלים פט, מח. וראה הנלקט בס' משיח בכל דור, מבשר תורני עש"ק פרשת ראה תשע"א ע' יג, ובכ"מ.

³¹ הי' אב"ד בעיירות פאפעלאן, קראטינגא ווקשנה, ומחבר כמה ספרים בנגלה ובנסתר, ("אור היום", "כללי התחלת החכמה" ועוד), וידידו של בעל ה"לשם". וראה קובץ ישורון כרך כג ע' קל ואילך, שהביא תולדותיו וכמה מחידושו.

³² פאת השדה מערכת האל"ף כלל ע'.

³³ ראה גם תורת חכם (להרב חיים הכהן מארם צובה) יז, ד.

³⁴ לכאורה צריך עיון בדברי המפרשים הנ"ל, שהרי ר' חנינא הי' כהן, (כמבואר ברש"י בכורות נא, ב ד"ה ר' חנינא, וראה סדר הדורות ערך ר' חנינא בר חמא הכהן), ומשיח הרי צריך להיות משבט יהודה, מזרע דוד. (ולגבי ר' ינאי, ראה ירושלמי תענית פ"ד ה"ב, ובראשית רבה צח, ח, שמשמע שם שגם הוא הי' כהן. אמנם ראה בס' ערכי תנאים ואמוראים (לרבינו יהודה ב"ר קלונימוס, רבו של הרוקח), ח"ב ע' תקלג, שנוטה לומר ששם מדובר בר' ינאי התנא, ולא ר' ינאי האמורא שעליו מדובר בגמרא כאן. (ולהעיר שהי' לו גירסא אחרת בירושלמי שם. ע"ש). וראה עד"ז בספר תולדות תנאים ואמוראים ח"ב ע' 765).

ואפ"ל שהמפרשים האלו סברי שסגי אם משיח יהי' מנוקבתא דבית דוד. ראה בס' פרי צדיק על ט"ו באב אות ה', שכתב כעין זה על המשך דברי הגמ' כאן שרבינו הקדוש הוא משיח, אע"פ שהוא הי' רק מנוקבתא דבית דוד, כי גם זה מספיק בשביל שיהי' משיח. (וראה גם בס' מרגינתא דר' מאיר (מינצברג) ע' י'. ובס' ימות המשיח בהלכה ח"ב סי' ז' כתב שזה תליא בב' פירושים ברש"י בהמשך הגמרא כאן, האם כוונת רב הי' שרבינו הקדוש בעצמו הי' משיח או שהוא רק דוגמא למשיח, דתלוי באם אפשר לומר שמי שבא רק מנוקבתא דבית דוד יכול להיות משיח. וראה מה שית' לקמן בעז"ה בדברי רש"י).

והנה לשיטת הבן איש חי בספרו אמרי בינה הנ"ל מעיקרא לא קשה קושיא זו, כי הוא מפרש שאין כוונת הגמרא לומר שהם בעצמם יהיו משיח, "אלא כל אחד כוונתו לומר ראוי שיהי' נקרא בשם זה". (וכן לפי פי' הכתם פז על מאמר חז"ל זה (הובא בספרו על מאמר הזהר בראשית פב, ב "דהא תנן מלכא משיחא כו"), שמבאר כוונת הגמרא "שהיו החסידים האלו שלמים באמונת ביאת המשיח כאילו ראוהו בימיהם", מעיקרא אין כאן קושיא).

והנה בס' אמרי בינה שם מוסיף, "ודע כי כל אלו השמות שדברו בהם קאי על משיח בן יוסף". [ועד"ז פירש בפי' עין אברהם על עין יעקב סנהדרין כאן. ועד"ז פירש בבן יהודע בביאור המשך הגמ' בדברי רב נחמן ורב, שכוונת הגמרא הוא לא שהיו משיח בן דוד, אלא ניצוץ משיח בן יוסף שבא בכל דור. וראה גם בס' ערוגת הבושם (לר' אברהם בן עזריאל) ח"א ע' 264, שמביא מדברי ר' משה בר' חסדאי (על תשובת רב האי גאון על ענין הישועה) "ומה שאמר [=רב האי] אז יעלה משיח בן יוסף עם האנשים המתלקטים עמו, לא שנולד באותו הדור אלא עמהם יתחבר ויהיה מצליח עד שימליכו אותו, והם לא ידעו אי מזה בא, מיהו רבותינו היו מסתפקים במשיח, ואמרו בפ' חלק, אי מן חייא הוא אי מן מתיא". ומדבריו משמע קצת שגם הוא מפרש דברי הגמרא על משיח בן יוסף. אמנם יש לומר שהוא מפרש הגמ' על משיח בן דוד, אלא שממשיח בן דוד נלמוד גם למשיח בן יוסף].

אמנם מתוך דברי שאר המפרשים נראה בעליל שמפרשים דברי הגמרא על משיח בן דוד. וראה מה שנתבאר בזה בארוכה לקמן בחלק המילואים.

ד. והנה בהמשך דברי הגמרא מובאים דברי רב "אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש ואי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות". וגם שם מצינו דוגמת ב' מהלכים הנ"ל: לפי לשון הראשון של רש"י שהובא לעיל, הכוונה הוא שרבינו הקדוש או דניאל בעצמו יהי' משיח³⁵. ולפי לשון הב' של רש"י, הכוונה הוא (בעיקר) שמשיח יהי' לו המעלות של רבינו הקדוש ודניאל³⁶.

אמנם יש חילוק עיקרי בין דברי דבי ר' שילא וכו' ודברי רב: רב השתמש בהלשון "כגון", שמזה אפשר להבין שמלכתחילה כוונתו היתה רק להביא דוגמא על משיח (מעלותיו של) רבינו הקדוש ודניאל, (וזזהו הטעם ללשון הב' דרש"י, וכמושי"ת זה לקמן בעז"ה). משא"כ בדברי דבי ר' שילא וכו' שלא השתמשו במילת "כגון", אין שום טעם לומר שלא התכוונו לומר שהם עצמם יהיו משיח.

ולתוספת ביאור: מאמרו של רב מיוסד ע"פ הסברא לבד, ולא על הפסוק. שלכן אינו אומר באופן החלטי מיהו משיח, אלא שאומר שיש ב' אפשרויות בזה, או רבינו הקדוש או דניאל. ועפ"ז אפשר לפרש בדבריו, שמלכתחילה הי' כוונתו רק להביא דוגמא על משיח, ולא לומר על רבינו הקדוש ודניאל בעצמם שהם משיח³⁷.

משא"כ שאר המאמרים (של דבי ר' שילא וכו') הרי הביאו פסוק כראי' על זה שרבים הוא המשיח, ולא החליטו כן על סמך סברא בלבד. שמזה משמע שכוונתם הי' בפשטות שר' שילא וכו' בעצמו יהי' המשיח, ולא שהוא משמש רק דוגמא למשיח מפני מעלותיו.

פרק ב. ביאור ענין "ראוי להיות משיח"

א. והנה בכדי להבין יותר כוונת דבי ר' שילא וכו' במה שאמרו על רבם שהוא "ראוי להיות משיח", יש להקדים קושיית כמה מפרשים, דאיך אפשר שהתלמידים של ר' שילא וכו' אמרו על רבם שהוא משיח, והרי בפועל ממש לא היו משיח, שהרי לא הביאו הגאולה³⁸.

³⁵ בכמה ספרים הקשו עוד (בנוסף על השאלה שהובא בהערה הקודמת מזה שרבינו הקדוש בא רק מנוקבתא דבית דוד), דאיך אפשר לומר שרבינו הקדוש הי' ראוי להיות משיח, שהרי לא בא מזרע שלמה, אלא מזרע שפטי' בן דוד, (כמבואר בכתובות סב, ב). וראה בס' דברי תורה (להרה"צ ממונקאטש) ח"ד אות פ"ד, ובשו"ת צפנת פענח החדשות ח"ב ע' קכח, דאכן משום קושיא זה מפרשים כפי' הב' בפרש"י שם שרבינו הקדוש הוא רק דוגמא למשיח, ע"ש. וראה מה ששקו"ט בזה בס' ימות המשיח בלהכה ח"א סי' י"א. וראה תשובת הגר"ח"ק שליט"א (י"ט שבט תשס"א) אודות רבינו הקדוש "יתכן שמצד אמו היה מזרע שלמה ולעת"ל זה סג". וראה גם בס' דברי יעקב (עדס), ביאורי אגדות על סנהדרין כאן. וראה מה שנסמך בזה לקמן בחלק המילואים, בביאור שיטת הבן יהודה בסוגין.

³⁶ ועד"ז יש לפרש ב' מהלכים האלו בדברי ר' נחמן "אי מן חייא כגון אנא". וראה באר שבע כאן ד"ה אמר רב נחמן.

³⁷ ועד"ז י"ל בדברי רב נחמן, שאע"פ שגם הוא הביא פסוק (והי' אדירו ממנו וגו'), אבל הרי בפסוק זה לא מוזכר שמו של רב נחמן בעצמו, אלא הפסוק מדבר על התכונה של שררה שהי' אצל רב נחמן. ואפ"ל שלכן גם רב נחמן השתמש בהמילה "כגון". וגם בדבריו לכא' אפשר לפרש בב' אופנים, או שהתכוון על עצמו שהוא ראוי להיות משיח, או שהוא משמש דוגמא למשיח (כמ"ש בבאר שבע כאן "כלומר אם יש דוגמתו בחיים היינו כגון אנא"), כי אין לו פסוק מפורש עליו בעצמו.

³⁸ קושיא זו הובא בס' אמרי בינה להבן איש חי (שם) "עוד בכלל המאמרים הנז' מצינו מאמר תמוה מאד דאתמר התם אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא, אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות ע"כ, ולפי דבריו של רב נחמן נמצא הוא עושה עצמו משיח, ואיה אותות ומופתים שצריך להיות מן המשיח, ואיה הגאולה שצריך לגאל את ישראל, וכן לדברי רב דאמר אי מן מתיא הוא כגון רבינו הקדוש, ואיה האותות ומופתים ולמה לא גאל את ישראל, וכן מ"ש אי מן מתיא הוא כגון

וכפי שהרמב"ם מבאר "ואם יעמוד מלך מבית דוד, הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח, ונצח כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל, הרי זה משיח בוודאי". והרי אצל ר' שילא וכו' לא מצינו אפילו הסימנים ד"חזקת משיח", ובוודאי לא הסימנים ד"משיח בוודאי". וא"כ איך אמרו עליהם שהם משיח?

ועוד זאת: ע"פ המבואר בהרבה נבואות בתנ"ך ובמדרשי חז"ל, יהי' למשיח מעלות עצומות ונפלאות יותר מכל אלו שקדמוהו. וכמו שכתב הרמב"ם³⁹ שחכם גדול יהי' יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה. אשר מזה מובן שמעלת המשיח יהי' שלא בערך למעלה יותר מכל התנאים והאמוראים שבזמן הש"ס וכו'.

וא"כ אפי' אם נימא שרבי שילא וכו' היו להם מעלות גדולות ונפלאות, אבל לכאורה לא מצינו שהיו להם המעלות הכי נפלאות שיהיו למשיח. וא"כ איך אפשר שהתלמידים האלו אמרו על רבם שהוא משיח?

ב. והתירוץ לקושיא זו, מובן ע"פ דברי האגדת אלי' ופרי צדיק שהובאו לעיל, שכאן מדברים רק על ה"ראוי להיות משיח" ולא על המשיח בפועל.

דניאל איש חמודות, א"כ עפ"ד כבר אתא משיח ולא עבד כלום ח"ו". [ומה שלא הקשה שם רק מדברי ר' נחמן ורב ולא מדבי ר' ינאי וכו', מבואר מתוך דבריו כי פירש הגמרא שלא כיוונו לומר על רבם שהוא משיח, רק שיש לו שמו של משיח, ע"ש].

ומכח קושיא זו ביאר דכוונת הגמ' הוא לומר שהיו הניצוץ משיח בן יוסף שבכל דור (והוא ע"ד דברי האגדת אלי' והפרי צדיק, שהגמ' מדבר על הראוי להיות משיח). וראה מש"כ בזה בחלק המילואים.

ועד"ז הקשה כן בס' כתם פז (בביאור מאמר הזהר ח"א פב, ב) "ואתה המעיין אל תתמה על דבריהם ע"ה אלה, בהעלותך על לבבך בתחלת המחשבה שח"ו הם מפקפקים בביאתו, ושכל אחד מהם מתאר ואומר אני הוא, בראותך שכל א' מיחס עצמו אליו דבי ר' שילה שילה, דבי ר' ינאי ינון, דבי ר' חנינא חנינה, וזולתם. אמנם כוונתם לומר שהיו החסידים ההם שלמים באמונת ביאת המשיח כאילו ראוהו בימיהם ... היו משבחים אותו שהיו בו מדות מעולות ואמונה גדולה בענינו של משיח". ולכאורה כוונת קושייתו הוא כעין קושיא הנ"ל, דאיך אפשר לומר שהם משיח, כי מזה משמע שמישיח בא כבר, והם מפקפקים ח"ו בביאת המשיח האמיתי. (וכשנעיין בתירוץ, נראה שהוא ג"כ דומה קצת להנבאר בדברי האגדת אלי' והפרי צדיק, שאנו מדברים כאן על הראוי להיות משיח).

וכשנעיין בדברי האגדת אלי' והפרי צדיק הנ"ל, נראה שבמתק לשונם כיוונו לתרץ קושיא זו בטוב טעם ודעת, וככפנים.

³⁹ הלכות תשובה פ"ט ה"ב. וראה גם אגרת תימן להרמב"ם פ"ד "ולענין מעלתו הרי היא הרמה במדרגות הנביאים והנכבדת אחרי משה רבנו, ויחד אותו ה' בדברים שלא יחד בהם משה רבינו" ע"ש עוד.

ובהקדם: מבואר בכמה ספרים⁴⁰, שבכל דור ישנו א' הראוי להיות משיח. והצדיק הזה שהוא ראוי להיות משיח, עדיין אינו משיח בפועל, ולא התחיל עדיין בפעולותיו של משיח, ואין לו עדיין כל המעלות העצומות שיהיו למשיח. אלא שבאם הדור ראוי, אז תנוח עליו רוח ה' – או בלשון הקבלה⁴¹ תתלבש בו "נשמתו של משיח" - ויפיע עליו כל המעלות הנשגבות שישנם למשיח, ויהי לו הכח להצליח בפעולותיו להביא הגאולה בפועל⁴².

---

⁴⁰ ראה בפירוש הברטנורא על מגילת רות "בעון הנחש ... המעכב שלא תנוח רוחו של הקב"ה על משיח בן דוד, שבכל דור ודור נולד א' מזרע יהודה שהוא ראוי להיות משיח לישראל אם היו מרפאים עון נחש מביניהם כדי שתנוח עליו רוח ה'..."

ובשו"ת חת"ס ח"ו ליקוטיו סי' צ"ח (ד"ה הריני נזיר) "והנה בהא דביאת בן דוד צריך אני להוציע הצעה אחת. והוא כמו שהיה משה רבנו ע"ה שהיה הגואל הראשון נזדקק שמונים שנה ולא ידע ולא הרגיש בעצמו שהוא יהיה גואל ישראל, ואפילו כשאמר לו הקב"ה (שמות ג, י) לכה ואשלחך אל פרעה, מ"מ סירב ולא רצה לקבל על עצמו, כן יהיה אי"ה הגואל האחרון. ומיום שחרב בהמ"ק, מיד נולד אחד הראוי בצדקתו להיות גואל, ולכשיגיע הזמן יגלה אליו השי"ת וישלחו, ואז יערה עליו רוחו של משיח הטמון וגנוז למעלה עד בואו, וכאשר מצינו בשאול (שמואל א, פרק י) אחר שנמשח באה עליו רוח ממשלה ורוח הקודש אשר מלפנים לא הרגיש בעצמו, כן היה בגואל הראשון וכן יהיה בגואל האחרון, והצדיק הזה בעצמו אינו יודע.

ובעונותינו כי רבו כבר כמה וכמה מתו ולא זכינו שיערה עליהם רוחו של משיח, גם כי הם ראויים לכך אבל הדור לא היו ראויים, אולם כשיגיע אי"ה העת יגלה אליו ה' כמו למשה בסנה וישלחו או לישראל לבד או למלך אחד כמו לפרעה לומר שלח עמי". וראה עד"ז בספרו חתם סופר על התורה שמות ד, כ, עה"פ וירף ממנו וגו'.

ובחידושי חת"ס השלם על עירובין מג, ב, הביא עוד "משיח הוא אחד מצדיקי הדור וכשיגיע זמנו יתגלה אליו הקב"ה בנבואה כמו שאירע למשה רבנו ע"ה שנגלה אליו בסנה לכה ואשלחך אל פרעה, ואספת זקני ישראל, וכל מקום וכל עיר מקומו הוא, שאפשר הוא עמנו פה בעירנו והוא עצמו אינו יודע, כמו שלא ידע משה רבנו ע"ה עד שנגלה אליו הקב"ה".

וע"ע אפיקי ים (להגרי"א חבר) סנהדרין כאן ד"ה מה שמו וד"ה אמר ר' נחמן. וראה מה שנלקט ונתבאר בזה גם בחלק המילואים.

⁴¹ אגדת אלי' שם. וראה ס' ארבע מאות שקל כסף להרח"ו, (דף ס"ח ע' ג' בדפוס קראקא תרמ"ו) ובפירוש זוהר הרקיע להאר"י על הזוהר, שמות ז' ע"ב. ועוד.

⁴² ולהעיר משיטת הרמב"ם בהל' מלכים פי"ב ה"ג, שמשם משמע שרוח הקודש תשרה על משיח רק לאחר שתתישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל (שזהו לאחר שכבר הוא משיח בודאי, כמבואר לעיל שם פי"א ה"ד). וראה גם שם פי"א ה"ג ובהשגות הראב"ד (ובכ"מ שם פי"א ה"א), שמשם מבואר שלהרמב"ם אין משיח צריך להיות מורח ודאין (עכ"פ בתחילת הופעתו). ולהעיר גם ממורה נבוכים ח"ב פמ"ה ששם מבאר הדרגא של רוח ה' שהי' בכל שופטי ישראל וכו', ומביא בקשר לזה גם הפסוק שנאמר במשיח (ישעי' יא, ב) ונחה עליו רוח ה' וגו', שמזה משמע שבתחילת הופעתו, משיח יהי' רק בדרגת "רוח ה'" שמבואר שם, דהיינו שיהי' לו ההתעוררות לעשות פעולותיו והכח להצליח בהן, ורק לאחר מכן יתעלה עוד יותר ויקבל שאר מעלותיו הנשגבות (שמשיח יהי' בעל חכמה יתר משלמה ונביא גדול קרוב למשה רבינו וכו' כמבואר ברמב"ם בהל' תשובה פ"ט ה"ב). וע"ע מלבי"ם על יחזקאל לד, כג-כד; מיכה ד, א; עמוס ט, יא. צפנת פענח (להגאון מרוגצוב) בראשית מט, ט. שו"ת צפנת פענח החדשות ח"א ע' שנ. צפע"נ על סנהדרין ע' רנב.

אמנם גם קודם שזכה שנחה עליו רוח ה', הרי נראים בו מעלות מיוחדות של צדקות וחסידות או ממשלה וכיו"ב⁴³, ועוד זאת, שנראים בו כבר מעין מעלותיו של משיח עצמו⁴⁴, שמעלות אלו מורים עליו שהוא הראוי שעליו ישרה רוח ה'⁴⁵.

ובסגנון תורת הקבלה, יש הדרגה של נשמת משיח (שהוא בחינת יחידה הכללית⁴⁶), ובחינה זו מאיר במנהיגי וצדיקי הדור⁴⁷. ובחכמים האלו שהוזכרו בגמרא, ה' מאיר בנשמתם ניצוץ מנשמת משיח, שלכן היו ראויים להיות משיח⁴⁸.

---

⁴³ ראה בהמפרשים (רש"י, יד רמה, מהרש"א וכו') שביארו שזהו הטעם למה היו רבינו הקדוש ודניאל ראויים להיות משיח, שזהו מחמת חסידותם וצדקותם, או השררה שלהם, וכיו"ב.

⁴⁴ ראה המבואר בכמה מפרשים (ישראל קדושים (לר' צדוק הכהן) מהדורת הר ברכה, ע' 75 ואילך, עיי"ש בארוכה. תקנת השבין (מהדורת הר ברכה) ע' 89. אפיקי ים (להגרי"א חבר) סנהדרין כאן ד"ה אמר ר' נחמן), אודות רבינו הקדוש ורב נחמן, שהמעלות שלהם היו מעין מעלותיו של משיח.

⁴⁵ ישנם השואלים על זה, דלכאורה מוכח מכמה מקומות (כדלהלן) שמשיח בעצמו אינו יודע שהוא משיח, עד שינוח עליו רוח ה', ואיך שייך שאנחנו נאמר על א' שהוא הראוי להיות משיח. דהיינו, שאמנם כו"ע מודים שבכל דור ישנו א' הראוי להיות משיח, אבל האיך אפשר שאנחנו נדע מי הוא.

ובחתי"ס שהובא לעיל כתב "כמו שהיה משה רבנו ע"ה שהיה הגואל הראשון נזדקן שמונים שנה ולא ידע ולא הרגיש בעצמו שהוא יהיה גואל ישראל ... כן היה בגואל הראשון וכן יהיה בגואל האחרון, **והצדיק הזה בעצמו אינו יודע**".

וראה גם בס' ארבע מאות שקל כסף להרח"ו, (דף ס"ח ע' ג' בדפוס קראקא תרמ"ו) ובפירוש זוהר הרקיע להאר"י על הזוהר, שמות ז' ע"ב, שכותב "יזכה המשיח לאותה הנשמה ותתגלה בו ואז יכיר בעצמו שהוא המשיח מה שלא היה ניכר אם הוא משיח מקודם ועתה יתגלה" וע"ש בארוכה.

והנה לכל לראש, הרי מוכח דהפרי צדיק ואגדת אלי' הנ"ל לא למדו כנ"ל, שהרי לשיטתם, רבי שילא ורבי ינאי וכו' הכירו בעצמם (או עכ"פ תלמידיהם הרגישו עליהם) שהם הראויים להיות משיח. וכן מצינו בכמה צדיקים במשך הדורות שאמרו עליהם שהם הראויים להיות משיח כנ"ל. ועוד זאת, **החתם סופר גופי'**, העיד כעין זה על א' מתלמידיו, שהוא ראוי להיות משיח (כמובא לעיל מס' ספרא רבה דישראל ע' קמ"ב)!

אלא עכצ"ל (וכן מובן ופשוט לכל מעיין), דעיקר דברי החתם סופר הם רק שאותו האיש (שהוא ראוי להיות משיח) אינו יודע שהוא משיח **בפועל**, עד אשר יהי' נגלה אליו מאת ה'. אבל מובן שאפשר שהצדיק מרגיש שהוא **ראוי** להיות משיח או שאחרים מרגישים זאת, (ועכ"פ - בדרך השערה ובדרך אפשר), שהרי אין צריך לזה שום גילוי מאת ה'. ודבר זה נפוץ בדברי חז"ל, שהיו משערים מי הוא זה שהי' ראוי שתשרה אליו השכינה באם הי' דורו זכאי לכך, (סוטה מח, ב, סנהדרין יא, א, ועוד).

וכן הוא במשה רבינו, שאע"פ שלא ידע שהוא הגואל בפועל עד אשר נגלה עליו ה', כנ"ל, ורק אז ניתן לו היכולת להביא הגאולה בפועל, הרי גם קודם לזה, מיד כשנולד, נתמלא הבית כולו אורה, ועוד לפני"ז נתנבאה עליו מרים אחותו שעתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל (סוטה יג, א), אלא שלא הי' ידוע עדיין שהוא הגואל **בפועל**, (וראה סוטה שם שלא ידעה מה תהי' בסוף נבואתה וכו'). ופשוט.

וכד נעיין בדברי החתם סופר במה שכתב "אחד הראוי **בצדקתו** להיות גואל", "משיח הוא אחד **מצדיקי** הדור", משמע להדיא שקודם שיתגלה אליו השי"ת יהי' כבר בדרגה כזו של צדקות שאפשר לו (או לאחרים) להכיר ולשער שהוא יהי' ראוי להיות הגואל. ולכא' כן הוא גם הכוונה בס' ארבע מאות שקל כסף שם, כמובן למעיין שם. וע"ע במילואים אודות דברי הרמב"ם באגרת תימן.

⁴⁶ ראה לקו"ת (להאריז"ל) פרשת בראשית עה"פ ויתהלך חנוך וגו'. רמ"ז על זח"ב מ, ב. שם על זח"ג רס, ב. באר משה בראשית ח"א ע' קכ ואילך. דברי תורה (להרה"צ ממונקאטש) ח"א קט-קי (יחידה שביחידה). ביאור הסולם על זח"ג דף צ"ז אות רפה. ועוד.

⁴⁷ ראה ביאור הדברים בס' שערי תשובה (להרב דובער מליובאוויטש, בנו של בעל התניא) נו, ג. זוהר חי ח"א ע'

ג. והנה ההכרח לומר שישנו אחד הראוי להיות משיח בכל דור, מובן בפשטות, שהרי א' מעיקרי האמונה הוא האמונה בביאת המשיח, אשר "אפשר בכל יום ביאתו"⁴⁹, ועאכו"כ (שבללות יותר) בכל דור יש אפשרות לביאתו, וכמו שמובא בכ"מ שבכל דור יש קץ⁵⁰, ולכן צ"ל מוכן בכל דור מישהו שיהי' משיח⁵¹.

[ומושג זה של משיח בכל דור התחיל מיד אחר חורבן בית המקדש⁵². ואע"פ שבכ"מ מבואר שמשיח לא הי' יכול לבוא מיד אחר החורבן, אלא רק אחר ד' מאות שנה⁵³ או אלף שנה⁵⁴, וכיו"ב⁵⁵, נראה דאין זה מוסכם לכו"ע⁵⁶, וגם לאלו הסוברים כן, מ"מ הי' אפשר שתבוא הגאולה ע"י זכות גדול מיד אחר החורבן⁵⁷.

קעב, א, ד"ה בהיכלא רביעאה. ובמקומות שנשמנו בהערה הבאה.

⁴⁸ ראה אפיקי ים כאן ד"ה מה שמו וד"ה אמר ר' נחמן. עיני שמואל (עין הבדולח) על סנהדרין כאן.

וליתר ביאור: בכמה ספרים (ראה מאור עינים להרה"צ ר' נחום מטשרנוביל פ' שמות ד"ה הנה אחר יציאת מצרים, ופ' פינחס ד"ה לכן אמור בשם הבעש"ט, ועוד) מבואר שבכל נשמה יש ניצוץ מנשמת משיח. אלא שבזה גופא יש דרגות שונות (ראה מה שביאר בזה בס' אש דת ח"ה ע' תתח ואילך. ובכ"מ). ואצל צדיק הדור מאיר בחינת משיח באופן היותר כללי ושלם. וראה ליקוטי מוהר"ן תורה קיח, שכל צדיק הדור הוא בחינת משיח (וראה גם בס' ליקוטי הלכות לתלמידו ר' נתן, או"ח שבת ה, ט, ועוד. שארית ישראל (להרה"צ מוויילדניק, מהדורה החדשה תשס"ה) ע' 45 ואילך ובהנשמן שם. בית אהרן (להרה"צ מקארלין) לכ"ב תמוז, ופ' אמור ד"ה עוד נוכל לומר, ופ' שופטים ד"ה הנה זה ידוע, מה שביאר לפי דרכו. זכר צדיק (דברי תורה מהאדמו"ר מקודנוב) ע' י' ואילך. מכתב מאלהו מועדים ח"א ע' קמה. וע"ע בס' קול שמחה (להרש"ב מפשיסחא) עה"פ יתרו יט, ג).

ולכשתימצי לומר, רעיון זה הוא כעין דברי חתם סופר הנ"ל, שבכל דור ישנו "אחד הראוי בצדקתו להיות גואל". שהרי מובן בפשטות שהכוונה כאן הוא לצדקות מופלגה שלכן הוא ראוי להיות גואל, ובסגנון אחר "צדיק הדור", והוא ה"ראוי להיות משיח" שבדור.

ומכיון שע"פ תורת הסוד והחסידות, נשמת צדיק הדור הוא בחינת משיח, מובן למה אצל ההולכים בעקבות הבעש"ט, הי' נפוץ ביותר לומר על רבם (שראו בו צדיק הדור) שהוא משיח, (כמו שמפורסם ומלוקט בכמה מקומות, ראה המלוקט בס' משיח בכל דור, מבשר תורני עש"ק פרשת ראה תשע"א ע' יג, ובכ"מ).

⁴⁹ כלשון המב"ט בספרו בית אלקים שער היסודות ריש פ"נ (מיוסד על פירוש המשניות להרמב"ם הדקמה לפ' חלק היסוד הי"ב "ולא יחשוב שיתאחר"). וראה במילואים.

⁵⁰ ראה תיקוני זוהר חדש צה, ב [קץ] אית בכל דרא ודרא כפום זכוון דילהון", וראה ס' אור יקר להרמ"ק על התיקונים ח"א ע' ס ואילך בביאור דברי הזהר שם. וראה מה שהאריך אודות הקצים השונים בס' שו"ת מן השמים, מהדורת הר"ר מרגליות, ע' פ ואילך. ובכ"מ. וראה בס' נזר הקדש על בראשית רבה סה, ז ("דכתיב אני ה' בעתה אחישנה") שביאר ההפרש בין הקץ שיש בכל דור, לזה שביאת המשיח זמנו בכל יום, דבאם הדור כולו זכאי זמנו בכל יום, משא"כ הקץ שיש בכל דור הוא עת רצון שלזה מספיק רובו זכאי או זכות כמה הצדיקים שבדור. ע"ש. וע"ע בס' קץ הפלאות פ"ב.

⁵¹ וראה בספר הליקוטים להאריז"ל פרשת וישב (לח, יא) "בכל דור ודור בא לעה"ז ניצוץ מהמשיח ... או לגאול את ישראל אם הם ראויים, או לזכות את הדור, או ללמדם תורה כשהדור הולך בחושך". וראה שם בישיבתו סי' ל"ח "כי בכל דור ודור הקב"ה שולח ניצוץ משיח כדי שאם נזכה יגאלנו ולהאיר [ו]העולם אם יהי' צדיקים בתורתו שלא יאבד העולם, או להחזיר אותו הדור שהוא בו בתשובה אם יהיו רשעים וחטאים ולקיום הברית ולסבול יסורים על עון הדור ובחבורתו ירפא להם".

⁵² ראה בשו"ת חת"ס ח"ו סי' צ"ח שהובא לעיל, (ולהעיר מחידושו על מס' ר"ה ל, א, וסוכה מא, א ד"ה ומגלן, שמשיח כבר נולד קודם החורבן). ובכ"מ מבואר שזה הי' אחר חורבן בית ראשון, (ראה אגדת בראשית פס"ז. מהרש"א כאן ד"ה שילה שמו. חסד לאברהם מעין ד' נהר לח). וי"א שזה הי' אחר חורבן בית המקדש השני, (ויכוח הרמב"ן. יפה ענף על איכה רבה א, נא, ועד"ז בספרו יפה מראה על ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. וכ"כ בס' שדי חמד שם. ועוד).

⁵³ ראה אברבנאל ישועות משיחו, העיון הראשון, פ"א.

שעפ"ז מובן גם איך אמרו על ר' שילא וכו' בדורם שהיו ראויים להיות משיח, אע"פ שעדיין היא בתוך הזמן הנ"ל].

ובמידה מסויימת יש לראות בזה חלק מקיום ההבטחה של הקב"ה לדוד ש"לא יכבה נרו לעולם ועד"⁵⁸, וגם מצינו שגם לאחר החורבן עדיין נשאר ממשלה קצת בזרע דוד, כמו הריש גלותא וכיו"ב, אשר לכן בכל דור צריך להיות מישהו שיהי' לו היכולת להחזיר מלכות בית דוד⁵⁹.

[וממה שנתבאר לעיל ע"פ סגנון תורת הקבלה, שנשמת משיח מאיר בראשי אלפי ישראל שבכל דור, מובן רובד נוסף לזה שיש משיח בכל דור, שאין הכוונה רק שהקב"ה מכין בכל דור צדיק אחד הראוי לגאול את ישראל, אלא הכוונה הוא בעומק יותר, שנשמת משיח (שנמצאת כבר⁶⁰) מאירה בכל דור בצדיקי אותו הדור⁶¹].

⁵⁴ ראה שם הגדולים להחיד"א מערכת רבינו אלעזר בעל ס' הרוקח. הקדמת הרח"ו לשער ההקדמות.

⁵⁵ ראה נצח ישראל פכ"ז.

⁵⁶ ראה בס' אמונת יהושע חלק א' סי' ט"ז שהאריך בזה. ובכ"מ משמע שהגלות היא אפ"ל רק יום א' (ראה ירושלמי תענית פ"א סוף ה"א. אור החיים בלק כד, יז. זח"ב דף קפט. שמו"ר כה, יב. דברי תורה (להרה"צ ממנוקאטש) מהדורה תניינא אות צד. ואכמ"ל). וראה צדקת הצדיק (מהדורת הר ברכה) ע' 29. וראה מלבי"ם ישע"י יא, א, שתחלת האפשרויות לביאת משיח באופן של אחישנה היא בזמן חזקי', ע"ש. ועוד מצינו שאילו זכו היה הגאולה השלימה כבר בזמן יציאת מצרים, (ראה פרש"י עה"פ בשלח טו, יז. מגלה עמוקות אופן קפה. ובכ"מ), או בזמן בנין ביהמ"ק השני (פרש"י עה"פ יחזקאל מג, יא, הובא בפתיחת התיו"ט למס' מדות). ואכ"מ.

וכן משמע ממה שמצינו שכבר בזמן התנאים ציפו יום יום לביאת המשיח ולבנין ביהמ"ק, שיבנה בימיהם, כדמוכח מכ"מ בש"ס (ראה בס' ערכי תנאים ואמוראים (לר' יהודה ב"ר קלונימוס, רבו של הרוקח) ח"ב ע' תקלא-ב. וראה בקובץ מעלין בקודש גליון כז, ע' 41 ואילך בארוכה, מה שליקט מכו"כ מקומות). וכן משמע מפשטות לשונות הש"ס שהציפי' והתפילה לביאת המשיח במשך כל הדורות (גם בזמן התנאים וכו') היא שיבוא במהרה בימינו (ראה אבות פ"ה מ"כ. מס' סופרים פי"ט, ט. סוכה נב, א. ועוד).

כן הוא נוסח התפילות, שמתפללים על ביאת המשיח בקרוב (ולכמה דיעות כבר התפללו על זה בזמן בית שני, ראה שו"ת הלכות קטנות ח"א סי' קפו. בית אלקים להמבי"ט שער היסודות פס"א. מחזיק ברכה (להחיד"א) סי' מח אות א'. שו"ת חת"ס ח"ו סי' פ"ד. וראה מדרש תהלים מזמור יז (וכעין זה ברד"ק סוף שמואל ב) "התקינו חסידים הראשונים" ע"ש. ואכ"מ. ובפשטות, גם אז התפללו בלשונות "מהרה תצמיח" וכיו"ב. ומש"כ בשו"ת אגרות משה ח"ח ריש ע' פ"ה אודות הלשונות דבקרוב בימינו, צע"ג לומר שהרבה זמן לאחרי החורבן שינו הנוסח. ואכ"מ).

⁵⁷ ראה שם הגדולים שם. שבט מישראל על תהלים קב, יד. דברי תורה מהדורה שביעאה אות נו. ועוד.

וזוהו יסוד גדול בענין האמונה והצפי' לביאת המשיח, שאע"פ שנראה לנו שמצד הזמן ד"בעתה" עדיין יש זמן, מ"מ מצפים ומתפללים שיבוא במהרה, בבחי' אחישנה, ע"י זכות, וראה המבואר במילואים להערה 53.

⁵⁸ נוסח ברכת הפטורה.

⁵⁹ ראה הנסמן בתורה שלמה עה"פ (ויחי מט, יז) "לא יסור שבט מיהודה וגו'", אות קלט בהערה, ובהשמטות ומילואים שם. ס' נר ישראל להרמ"ד וואלי ע' ער.

⁶⁰ מעת הבריאה, (כמארז"ל (ב"ר פ"ב, ד) עה"פ (בראשית א, ב) "ורוח אלקים מרחפת - זה רוחו של מלך המשיח"), ובפרטיות יותר משעת החורבן, וכן נולד בט"ב בכל שנה, (דהיינו, שבנוסף להולדת גופו של משיח ביום ט"ב בעת החורבן, כמו"כ נולד אז רוחו של משיח, וענין זה מתחדש בכל שנה). כמבואר הענין בארוכה בס' פרי צדיק על ר"ח מנחם אב, א. ודברים אות יג. מאמרי אדמו"ר האמצעי דברים ח"א ע' קב.

⁶¹ ובסגנון אחר: כפי שלומדים בפשטות, המושג "משיח בכל דור" הוא שבכל דור הקב"ה מכין צדיק אחד שנמצא בגוף גשמי בזה העולם שיהי' ראוי לגאול את ישראל, ובפנימיות ועומק הענין, הכוונה הוא גם על המצאות "נשמתו" של משיח, והארתו בכל דור, בנשמת צדיקי הדור.

ד. ומכל זה מובן, שכאשר שאנו מכנים לצדיק בשם "משיח", צריך הבחנה במה אנו מדברים: האם אנחנו אומרים שהוא ראוי להיות משיח, או שהוא כבר משיח בפועל⁶².

ובדברי הגמרא האלו, הכוונה הוא רק על הראוי להיות משיח. ומרהיטת דברי הגמרא מובן שגם על ה"ראוי להיות משיח" שפיר אפשר לכנותו בשם "משיח".

ועוד זאת:

ממה שמבואר בספרים בענין "משיח בכל דור", מובן שבכל דור צריך להיות א' הראוי להיות משיח. אשר מזה מובן שבאיזה דור שיהי', א"א לומר שאנו צריכים להמתין עד שנמצא צדיק שיש בו כל המעלות הנשגבות שישנם למשיח, אלא שאנחנו מוכרחים לומר שצדיק א' מצדיקי הדור הנמצא עמנו עכשיו הוא הראוי להיות משיח.

ה. אמנם יש להבהיר:

תואר זה של "ראוי להיות משיח" אינו גדר הלכתי, אלא הוא כדוגמת התואר "צדיק הדור", "שר התורה", וכיו"ב שאינו תואר הלכתי, - בשונה מהתוארים "בחזקת שהוא משיח" ו"משיח בודאי"⁶³ שהם אכן תוארים הלכתיים. ולכן, אין לנו קנה מידה הלכתיים לבחון האם מישהו ראוי להיות משיח או לא, כמו שא"א להוכיח שדוקא צדיק זה הוא צדיק הדור וכיו"ב.

ועפ"ז מובן איך יתכן שיהי' מחלוקת בין החכמים מיהו הראוי להיות משיח, כמו שהי' בזמן דבי ר' שילא ור' ינאי ור' חנינא (שחיו בזמן אחד), וכל א' מהם אמר על רבו שהוא ראוי להיות משיח, והרי לכאורה פשוט שמשיח יהי' רק אחד⁶⁴. אלא כי כל זמן שאנו מדברים רק על הראוי להיות משיח, הרי א"א להוכיח בוודאות מי הוא הראוי להיות משיח ומי לא, ושייך שיהי' מחלוקת מיהו הצדיק הכי גדול שבדור הראוי להיות משיח.

ו. ועוד יש להעיר: מושג זה של "ראוי להיות משיח", אע"פ שמובא בהרבה ספרים כנ"ל, מ"מ אינו מוסכם לכו"ע. כי לכמה שיטות, ישנה אפשרות אחרת לביאת המשיח: משיח (היינו מנחם בן חזקיה) נולד בעת החורבן, והוא חי מאז בג"ע, וכשיגיע הזמן לגאול את

---

⁶² ועפ"ז יתורץ גם: מהו החילוק בין התלמידים האלו שאמרו על רבם שהוא משיח, לבין משיחי השקר ר"ל שקמו בישראל?

והיתרוץ פשוט: משיחי השקר למיניהם הכריזו על עצמם כמשיח בפועל, דהיינו שאמרו שה' שלחם לגאול בני ישראל בפועל, ולא אמרו על עצמם שהם רק "ראויים להיות משיח", דהיינו שישנה אפשרות, שבאם - כדברי האגדת אלי' - יעשה הדור תשובה, אז יעשו למשיח בפועל.

ומובן שמי שבא ואומר שה' שלחו לגאול את ישראל בפועל, הרי קנה המידה ואבן הבוחן לראות אם הם ראויים להיות למשיח הוא רק באם יש להם בפועל המעלות הצריכים להיות למשיח בפועל, כמו שפירש הרמב"ם בהל' מלכים פ"א ה"ד הסימנים דבחזקת משיח ומשיח ודאי, (ולא רק המעלות השייך לדרגת "ראוי להיות משיח", שמבואר לעיל). ובאם לאו מובן שהוא משיח שקר.

ועוד ועיקר: רוב משיחי השקר למיניהם הרי מתחילת הופעתם לא הי' להם אפילו המעלות השייכים לה"ראוי להיות משיח", אלא שטענו שיש להם יכולות להביא הגאולה בכח וגבורה או ע"י יכולות על טבעיות וכו', וכמה מהם עשו פעולות שהתנגדו לתורה וכו', כידוע ומפורסם. ומובן ופשוט החילוק בין כ"ז לבין המתבאר בפנים.

⁶³ רמב"ם שם.

⁶⁴ ראה גם בחידושי אגדות מהר"ל (ועד"ז בנצח ישראל פמ"א) שהקשה "יש לך לתמוה מאוד, איך ר' שילא אמר כי שמו שילה כשמו ור' חנינא ג"כ קורא אותו בשמו". ע"ש מה שביאר בזה לפי דרכו (והובא לעיל).

ישראל, אז יופיע אלינו. ומוכן מעצמו, וכן מבואר בכ"מ להדיא, שלפי שיטה זו אין לומר שישנו משיח שנולד בכל דור, כי המשיח שנולד בעת החורבן עדיין חי הוא⁶⁵.

[ולאלו הסוברים שמשיח נולד בכל דור, הנה אותו מנחם בן חזקי' שנולד בשעת החורבן – אע"פ שכבר הי' בו נשמת משיח - כבר נפטר, ומאז בכל דור נולד א' הראוי להיות משיח, ובאם הדור זכאי אז יזכה לנשמת המשיח, וכמה וכמה נפטרו מן העולם ולא זכו לנשמת המשיח⁶⁶].

פרק ג. גם מן המתים

א. והנה מדברי הגמרא מובן, שהדרשות האלו על רבי שילא וכו', בתוקפם עומדת גם לאחר פטירתם. שהרי הגמרא נכתבה כמה דורות לאחר פטירת ר' שילא ור' ינאי וכו' (שהיו תלמידי רבי ומדור הראשון של האמוראים, כמה דורות לפני זמן כתיבת הגמרא). ואם נאמר שלאחרי פטירת ר' שילא ור' ינאי וכו' לא שייך דרשות האלו, א"כ למה הביאה הגמרא הדיעות האלו? ומאי נפקא מינה מזה לדורות הבאים? אלא שמוכרח לומר שדרשת דבי ר' שילא ור' ינאי וכו' קיימת גם לאחר פטירתו.

[ועוד זאת: מלשון הגמ' "דבי רבי שילא אמרי כו' דבי רבי ינאי אמרי כו'", יש לדייק, שהתלמידים המשיכו לדרוש את שם המשיח אחרי רבם – גם אחרי הפטירה של רבם.

---

⁶⁵ כן מבואר להדיא בזהר הרקיע (להאריז"ל) על זוהר פ' שמות ז, ב. ארבע מאות שקל כסף ע' רמב. שבט יהודה (לרבי שלמה וירגא) סי' מ'. יפה ענף על איכה רבה א, נא, ועד"ז בספרו יפה מראה על ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. חדושי חתם סופר השלם מועד ח"ב ע' צח. וראה הנסמן להלן פ"ג אודות מנחם בן חזקי'.

יש לעיין האם דיעה זו מקובלת להלכה: בס' שבט יהודה (ועד"ז ביפה ענף ויפה מראה וחת"ס) שם, משמע שאין זה מתאים לשיטת הרמב"ם, אלא שלשיטת הרמב"ם צ"ל שמשיח נולד בכל דור. (דהיינו שמאופן תיאור הרמב"ם של ביאת המשיח, נראה שמשיח לא יצא מג"ע, אלא שא' מצדיקי הדור יעשה הפעולות דמשיח). אמנם ע"ע אם הרמב"ם שולל לגמרי אפשרויות זו, או שכוונתו הוא שע"פ הלכה אין מוכרח שמשיח יבוא מג"ע. וראה מה שית' להלן בעז"ה בענין משיח מן המתים.

⁶⁶ ע"י אגדת אלי' (שם) על מנחם בן חזקי': דלמה צורך עשה הקב"ה שיולד מלך המשיח ביום חורבן הבית ומיד לגוננו בג"ע. . שבכל דור נולד איש ראוי למשיח .. דמה צורך שיולד מאז מקדם ולגוננו בג"ע ולהלביש נשמתו אח"כ באיש הנולד בדור הראוי לגואלם. ע"ש.

והוא ע"פ המבואר בכ"מ⁶⁷, שנראה שהישיבות האלו של ר' שילא ור' ינאי המשיכו גם לאחר פטירת רבם. ועפ"ז י"ל, שהפירוש בדברי הגמרא הוא, שהישיבות האלו אמרו על רבם שיש לו שמו של משיח, גם אחרי פטירתו.

עפ"ז אולי יש לפרש (לחידודי וע"ד הרמז) את לשון הגמ' האומרת "דבי רבי שילא אמרי כו' דבי רבי ינאי אמרי כו'", דהיינו, שהיו רגילים **תמיד** לומר כך, וע"ד לשון המשנה "הוא הי' אומר⁶⁸", כי היו רגילים תמיד לומר כן – גם אחרי הפטירה של רבם⁶⁹].

ב. ביאור הדברים:

לפי הנת"ל בכוונת הגמרא, שמשיח יהי' לו **המעלות** של רבי שילא וכו', הרי מובן ופשוט שלגבי ענין זה אין חילוק בין הזמן שבו חיו רבי שילא ורבי ינאי בעוה"ז, ואחרי פטירתם.

ויתירה מזו י"ל: על פי משנ"ת לעיל, שכוונת הגמרא הוא (שלא רק שמשיח יהי' לו המעלות של ר' שילא וכו', אלא) שרבי ינאי ורבי שילא וכו' בעצמו הי' ראוי להיות משיח, - הרי מזה שכתב הגמרא ענין זה לדורות, מובן שגם ענין זה שייך לאחר פטירתם.

אלא שזה גופא יש לבאר בכמה אופנים: י"ל שכוונת הגמרא הוא (רק) ללמדינו מדברי דבי ר' שילא וכו' שבכל דור ישנו צדיק א' הראוי להיות משיח, ובדורו הי' זה ר' שילא, ומזה נלמד לגבי זמנינו אנו – שיש צדיק א' **בזמנינו אנו** הראוי להיות משיח, (אבל לא שר' שילא בעצמו עדיין ראוי להיות משיח).

[ובאופן אחר הי' אפשר לומר, שלאחרי פטירת ר' שילא וכו', הדרשה על ר' שילא וכו' עדיין בתוקפו עומד, אלא שלאחרי פטירתו, כוונת הדרשה הוא (רק) שנשמת ר' שילא וכו' היא

---

⁶⁷ אודות דבי ר' שילא, ראה בס' תולדות תנאים ואמורים ח"ג ע' 1112, שכותב בתור השערה ששיבתו נמשכה גם אחרי פטירתו (וכנראה הוכחתו הוא מזה שהישיבה נקרא בשם "דבי ר' שילא". אבל לכאן אין מזה הוכחה ברורה. ולהעיר מיד מלאכי כללי האלף את יד "אמרי בי רב"). ובאגרת רב שרירא גאון כותב שאחר פטירת ר' שילא, מילא מקומו שמואל כהראש ישיבה. אמנם יש לומר שאעפ"כ עדיין נמשך ישיבת ר' שילא כמוסד עצמאי, וזכר לדבר מהמבואר בירושלמי תענית פ"ד ה"ב המעשה של שמואל ואילין דבית שילא, עיי"ש ששמע ש"בית שילא" לא הי' כפוף כ"כ לשמואל. (ובפי' פני משה שם פירש שזה הי' בבבל. אמנם בקרבן העדה פירש שמעשה זה זה הי' בא"י, ולפי דבריו אין להביא מזה הוכחה לדברינו, שהרי אנו מדברים על ישיבת ר' שילא שהי' בבבל (ולא בא"י) כמבואר באגרת רב שרירא גאון. אמנם נראה שמה שהכריח הקרבן העדה לפרש כנ"ל הוא משום שכתוב שם שהיו שואלים שם בשלום הנשיא, והרי התואר נשיא שייך רק בא"י, משא"כ בבבל שהי' שם הריש גלותא. אבל ראה בס' "תלמוד בבלי וירושלמי" (גרינוואלד) ע' 108 הערה 5, שהביא כמה ראיות (ראה תענית כד, א, חולין קכד, א, ועוד) שלפעמים גם הריש גלותא נקרא בשם נשיא. ועפ"כ נראה שמסתבר לפרש כהפני משה, שמדובר בישיבת ר' שילא שהי' בבבל, והידוע לנו ממקומות אחרים, ולא לחדש שמדובר על ישיבה באותו שם שבא"י שלא מוזכר במ').

וראה אודות המשכת ישיבת דבי ר' ינאי גם אחרי פטירתו בס' דורות הראשונים ח"ב ע' קלז ואילך. (ועפ"הנ"ל יתכן דכן הי' אצל גם דבי ר' חנינא, - אף שמצינו בס' יוחסין מאמר ב' ד"ה הדור הראשון רב ושמואל, שאחר פטירת ר' חנינא בר חמא (שכנראה הוא סתם ר' חנינא המוזכר בש"ס, כמבואר בסדר הדורות בערכו) מלך ר' יוחנן. ועצ"ע).

⁶⁸ ראה רע"ב על פרקי אבות פ"א מ"ב.

⁶⁹ וי"ל שזה נרמז בזה שהגמ' מייחס אימרא זו ל"דבי ר' שילא". שמצינו בזה ב' פירושים, י"ל שר' שילא בעצמו אמר כן (כמבואר בחדא"ג מהר"ל כאן, אגדת אלי' הנ"ל, ועוד מפרשים), וי"א שרק התלמידים דבי ר' שילא אמרו כן ולא ר' שילא בעצמו (כתם פז שם, ועוד מפרשים). וע"פ הנ"ל י"ל שכוונת הגמ' הוא לרמז שגם אחרי פטירת ר' שילא בעצמו, עדיין המשיכו תלמידיו "דבי ר' שילא" לומר כן.

חלק וניצוץ מנשמת המשיח שתלבוש (כמ"ש המפרשים⁷⁰) בגופו של משיח (כאשר יערה עליו רוח ה', כנ"ל). ולא שהוא עצמו יהי המשיח].

הנה, אף שיש לומר כן, הרי מאידך, פשטות סוגיית הגמרא דידן ס"ל שיכול להיות משיח מן המתים, וכמו שיתבאר לקמן. ועפ"ז, י"ל בדרך אפשר שכוונת הגמרא בהבאת הדרשות דבי ר' שילא וכו' כולל גם כוונת הדברים כפשוטם – שגם עכשיו, אחרי פטירת ר' שילא, שייך שהוא עצמו יהי משיח, עי"ז שיקום לתחי'.

ג. וליתר פירוט:

מהמשך דברי הגמרא נראה להדיא שהגמ' נקטה בפשטות שאפשר שמשיח עצמו יהי מן המתים.

דבהמשך דברי הגמ', איתא:

יש אומרים: מנחם בן חזקי' שמו כו' . . אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא . .
אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש ואי מן מתיא הוא כגון דניאל איש
חמודות.

אשר כל המימרות האלו – מוכיחות על נקודה אחת, והוא שמשיח יכול לבוא מן המתים.

כי:

- מנחם בן חזקי' – יש מפרשים שכבר לא הי' אז בחיים, וכוונת הגמרא הוא שיהי' משיח כשיקום לתחי'⁷¹.

⁷⁰ עי' אגדת אלי' (שם) על מנחם בן חזקי' (שנולד בעת החורבן ונתעלם לגן עדן):

דלמה צורך עשה הקב"ה שיוולד מלך המשיח ביום חורבן הבית ומיד ולגנונו בג"ע . . שהיו ראוי שקרוב לגאולה יולד, ומה גם שבכל דור נולד איש ראוי למשיח והי' די בזה דמה צורך שיוולד מאז מקדם ולגנונו בג"ע ולהלביש נשמתו אח"כ באיש הנולד בדור הראוי לגואלם.
ואאה גם לקמן אודות הדיעה שדוד יהי' מלך המשיח ע"י גלגול.

⁷¹ בירושלמי ברכות פ"ב ה"ד ובאיכה רבה א, נא, מובא הסיפור על מנחם בן חזקי' שהי' משיחם של ישראל ונולד בעת החורבן, אלא שקצת זמן אח"כ נשאוהו הרוחות ולא נודע שוב מקומו, וראה בראשית רבתי ע' 131. (מנחם זה נזכר גם בבמדב"ר פי"ג ה' בסופו. וראה גם אגדת בראשית פרק סז. מדרש איכה זוטא נוסחא שני' קרוב לתחילתו). והוא הוא המנחם הזה שנזכר בגמרא (ראה מהרש"א כאן).

ובענין זה מצאנו כמה שיטות:

(א) יש המפרשים אגדה זו שלא כפשוטו (נצח ישראל למהר"ל פכ"ו. ישועות משיחו העיון הב' פ"א בדרך הב' והג'). וראה בפ"י יפה מראה על ירושלמי שם, ובפירושו יפה ענף על איכה רבה שם, מה שכתב בשם הרמב"ן והרמב"ם. וראה ס' הבתים מהדורת הרש"ר ח"א ע' קפח. ועוד). אמנם לפי המפרשים שהובאו לעיל שמפרשים כוונת הגמרא דידן על שמות אנשים בפועל, (לא רק לתכונות ומעלות הנרמזים בשמות האלו), צ"ל ש"מנחם בן חזקי'" הוא איש גשמי כפשוטו, וע"פ אגדות חז"ל הנ"ל, הרי נולד בעת החורבן. וכן משמע בברכי יוסף (או"ח סתקנ"ט, ז) שמביא משער הכוונות שאומרים נחם במנחה דט' באב, "כי אז במנחה ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם", וע"ש עוד ובכלבו ס' ס"ב, שמשמע שמפרשים מאחז"ל הנ"ל כפשוטו. (וע"ש פרי צדיק על פ' דברים אות יג, ור"ח מנחם אב אות א', ועוד, פי' הענין ע"ד הסוד).

(ב) יש מפרשים אגדה זו כפשוטה, וסוברים שהוא חי עכשיו בג"ע, (ראה בפ"י יפה מראה על ירושלמי שם וביפה ענף על איכה רבה שם, ומה שהביא שם מויכוח הרמב"ן. וראה דרך ארץ זוטא סופ"א. פרקי היכלות סו"פ לב. וע"ש ישועות משיחו שם הדרך הא'. זכר דוד מאמר ג' פנ"ג. אור יקר להרמ"ק על פ' וישב ע' צט, ועל פ' ויקהל ע' עז, וראה גם אור יקר על פ' לך ע' קלח ואילך, ועל התיקוני זוהר ח"ד ע' רסה. ארבע מאות שקל כסף להרח"ו ע' רמב. רש"י ומהרש"א (ועי' יוסף על עין יעקב), על סנהדרין צח, א, ד"ה אפתחא דרומי). ולהעיר ממה שאגדה זו הובאה בנוגע הלכה לפועל (ראה ברכי יוסף ס' תקנ"ט אות ג'), דהיינו שזהו ענין שקרה בפועל.

(ג) יש מפרשים אגדה זו כפשוטה, וסוברים שהוא מת, אלא שנשמתו הוא בג"ע. אלא שבזה גופא יש ב' מהלכים: לשיטת האברבנאל (שם בסוף דרך הא') הכוונה הוא שיקום לתחי' ויהי' משיח. ובמפרשים אחרים משמע (ראה אגדת אליהו על ירושלמי שם במ"ש "ולגנונו בגן עדן ולהלביש נשמתו כו'" ע"ש. וקרוב לזה ראה בספרו חוט של חסד מהדורה החדשה ע' תתנג. וע"ש בענין התלבשות נשמת משיח בהראוי להיות משיח בבזוהר הרקיע (להאריז"ל) על זוהר פ' שמות ז, ב, (ועד"ב באור החמה שם). ארבע מאות שקל כסף ע' רמא. וראה לקמן אודות גלגול נשמת משיח). שהכוונה הוא שנשמת מנחם בן חזקי' תתלבש בהמשיח.

(ד) וראה בשדי חמד שם שמפרש באופן מחודש, שאין הכוונה שנשאוהו הרוחות לג"ע, אלא למקום אחר בעולם, ובאחרית ימיו, כשלא זכו

- דברי רב נחמן – "אי מן חייא כו", משמיעים לנו – שיתכן שיהי' גם **אחרת**, דהיינו **שלא** יהי' מן החיים, אלא מן המתים⁷²,
- דברי רב בפירוש הם – "אי מן מתיא הוא כגון דניאל".

וכן כותב האברבנאל בישועות משיחו⁷³, וז"ל:

ואל יקשה עליך שיהי' מלך המשיח מן הקמים בתחי', כי כבר נסתפקו על זה בפרק חלק ואמר רב אסי אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש, ואי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות.

דהיינו: מובן ופשוט שמשיח צ"ל בן אדם חי ופעיל וכו'. אבל אין שום טעם לשלול ולומר שאין שייך שמישהו מן המתים יקום לתחי' ואח"כ יעשה פעולות המשיח ויגאל את בני ישראל, שהרי (כמו שיתבאר לקמן) ברצון הקב"ה להחיות מתים באיזה זמן שיהי'. וכמו שיתבאר לקמן בעז"ה.

מכל זה מובן, שאין סיבה לומר ששיבות אלו שראו ברבם הראוי להיות המשיח, שינו את מהלך מחשבתם אחרי פטירתו, כי הרי שיטת הגמ' בפירוש היא – שמשיח יכול לבוא מן המתים.

ד. ויש להבהיר:

לכאורה, מה שנתבאר עכשיו, שתלמידי ר' שילא וכו' אמרו על רבם שהוא משיח גם לאחר שנפטר, נסתר ממה שנתבאר לעיל מדברי המפרשים, אשר דברי דבי ר' שילא וכו' שרבם הי' משיח, מיוסד על המושג שבכל דור ישנו א' הראוי להיות משיח.

שהרי פירוש המושג "משיח שבכל דור" לכאורה הוא, (וכמו שכתבו כמה מפרשים בהדיא⁷⁴), שבכל דור ישנו א' הראוי להיות משיח, ואם הדור אינו ראוי, אז הוא נפטר. (ואז ממלא מקומו צדיק אחר, שהוא ה"משיח" שבדור הבא). ועפ"ז, לאחר פטירתו של ר' שילא, שוב לא שייך לומר עליו שהוא המשיח שבדור.

אמנם, כפי שנתבאר לעיל, הרי מפשטות דברי הגמ' מוכח שינו האפשרות של משיח מן המתים, וא"כ על כרחך צריך לומר בא' משתי פנים: או שמושג זה של "משיח בכל דור" אינו

הדור, נסתלק מן העולם.

ולמע

⁷² ישנם הטוענים, דכוונת ר' נחמן באמרו "אי מן חייא", הוא אם משיח יהי' מאותן שחיין עכשיו, כי יתכן שמשיח יבוא רק בדור מאוחר יותר. אבל פירוש זה דחוק, כי: א) בהמשך דברי הגמרא, כתוב "אי מן חייא .. אי מן מתיא", ומסתבר לומר שכן הם פירוש דברי ר' נחמן, (וזה שלא הדגיש ר' נחמן האפשרות האחרת "אי מן מתיא", הוא מפני שכבר מבואר מדברי הגמרא מי שייך להיות משיח אם יבוא מן המתים). ב) הניגוד ל"חייא" הוא "מתיא", ולא אדם שעדיין לא נולד. ואם כוונתו הי' באם משיח יבוא בדור זה ולא בדור מאוחר יותר, הי' לו להשתמש בלשון שמבטא ענין זה, ולא בלשון "אי מן חייא".

⁷³ עיון ה"ב פ"א. והעירני ידידי הר' אליהו פרידמאן שי', שכן כתב בספרו מעייני הישועה, (המעייין החמישי, תמר שני), בביאור דברי רב שאם מן משיח מן המתים יהי' דניאל, וז"ל "דעת השלמים האלה ... שהקמים בתחיה ישתמשו בחושיהם ובעניני העולם כשאר החיים. ולכן אמרו שאולי יהיה המלך המשיח המולך על ישראל בזמן הגאולה אחד מן הקמים בתחיה שיהיו מזרע דוד".

⁷⁴ ראה שו"ת חת"ס וחת"ס עה"ת שהובא לעיל. מזבח אליהו (לבעל אגדת אלי') ע' רכט. ועוד.

מוסכם על כולם⁷⁵; או שבכל דור ישנו שתי אפשרויות בבת אחת, או שיבוא ה"משיח שבדור" שהוא מן החיים, או שיבוא משיח מן המתים⁷⁶.

(ויש לזכור, כי המושג "משיח בכל דור", כמו המושג "ראוי להיות משיח", אינו מושג הלכתי, ולכן אין מן הפלא שיש דיעות שונות בזה).

והביאור שנתבאר כאן שתלמידי ר' שילא וכו' המשיכו לאמר עליו שהוא משיח לאחר פטירתו, הוא בהתאם לדברי הגמרא בהמשך הסוגיא שאפשרי שמשיח יהי' מן המתים.

ה. ובדרך אפשר יש להוסיף, שבאמת, זה שדבי ר' שילא וכו' המשיכו לומר על רבם שהוא משיח גם לאחר פטירתו, אינו סותר להמושג "משיח שבכל דור", ואדרבה⁷⁷.

ובהקדם: המעיין בהנתבאר לעיל בהמושג "משיח בכל דור", יבחין שיש לחלק בין הענין כפי שהוא בפשטות, (שהכוונה הוא בעיקר שבכל דור צריך להיות הכנה גשמית, היינו צדיק מוכן בגוף גשמי לגאול את ישראל), ובין הענין כפי שמתבאר על פי תורת הסוד, שהכוונה הוא (בעיקר הכנה רוחנית, היינו) הארת נשמתו של משיח בנשמת צדיקי הדור, אשר עי"ז משפיע הצדיק מבחינת אורו של משיח על אנשי הדור, (שמזה מסתעף שהוא הראוי ומוכן לגאול את ישראל בגופו, באם יהי' הדור זכאי).

והחילוק ביניהם י"ל שמתבטא בהענין הנידון כאן: הנתבאר לעיל, שלאחרי פטירת ה"ראוי להיות משיח" שבדור, אז בהכרח שממלא מקומו צדיק אחר (שעדיין חי כנשמה שבגוף), הרי זה רק לפי ביאור המושג כפי שהוא בדרך הפשט, שמדגיש הענין של "משיח בכל דור" כפי שהוא בפשטות ובגשמיות.

אמנם לפי ביאור המושג עפ"י דרך הסוד שבפרד"ס התורה, עיקר ההדגשה הוא על הארת בחי' נשמתו של משיח בצדיק שבאותו דור, וזה שייך לומר (באופנים מסויימים) גם לאחר פטירת הצדיק, כדלהלן.

ביאור הדברים: לפי שיטת והשקפת דבי ר' שילא, הרי גם לאחר פטירת ר' שילא, ר' שילא הוא עדיין רבם⁷⁸, (וכמובן מזה שנת"ל שמשמע שגם לאחר פטירתו המשיכו ישיבתו על שמו), ולכן – מצידם הם - עדיין ראו בו הצדיק שעל ידו מאיר הארת נשמת משיח לאנשי הדור, שהוא ה"ראוי להיות משיח" שבדור. ולכן סברו שבאם הדור יהי' זכאי - אז יקום ר' שילא לתחי' ויהי' המשיח בפועל.

---

⁷⁵ וכמו שכבר נתבאר לעיל, שהשיטה שהמשיח עדיין חי בג"ע, אינו סובר מהמושג של משיח בכל דור.

⁷⁶ וכן ביאר בס' שדי חמד הנ"ל, שבכל דור יש ב' אפשרויות, שאם יזכו רק מעט יהי' המשיח שבדור, ואם יזכו הרבה יבוא משיח על דרך הפלא ויהי' מן הקמים לתחי'. (וראה בס' יוסף באור ע' עא שכתב להיפך מס' שדי חמד שם, שבגאולת בעתה יכול משיח להיות מן המתים משא"כ בגאולת אחישנה. וצ"ע).

⁷⁷ יש להבהיר, שהנתבאר להלן, בעיקר בא לבאר בדרך אפשר, איך זה שדבי ר' שילא וכו' אמרו על רבם שהוא משיח לאחר פטירתו, אינו בסתירה להמושג "משיח בכל דור". אמנם לפי מה שנתבאר לעיל, שמדברי הגמרא אפשר להבין שכוונת הגמרא הוא שגם עכשיו (לאחרי הפסק ישיבתם של ר' שילא וכו') יש אפשרות לומר שר' שילא יהי' משיח, צ"ל שזה מתאים רק לפי המושג של "משיח מן המתים", ולא לפי המושג של "משיח בכל דור", שהרי לאחר הפסק ישיבת ר' ינאי, אין שייך עוד הביאור שבפנים. ופשט.

⁷⁸ ראה ירושלמי תענית פ"ד ה"ב (שהובא לעיל הערה 71), שמשמע שדבי ר' שילא לא היו כפופים (כ"כ) לשמואל, (אע"פ שהוא הי' הראש ישיבה אחר ר' שילא, כמבואר באגרת רב שרירא גאון).

[ויסוד לדבר הוא מהמבואר בירושלמי⁷⁹ אודות שמשון "כתוב אחד אומר⁸⁰ וישפוט את ישראל ארבעים שנה. וכתוב א' אומר⁸¹ והוא שפט את ישראל שערים שנה. אמר ר' אחא מלמד שהיו הפלשתים יראים ממנו כ' שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו כ' שנה בחייו". שמזה נראה שבאם נמשכת השפעת המנהיג לבני דורו גם לאחר פטירתו, הרי עדיין הוא נחשב למנהיג (וצדיק) הדור].

[ועוד הפעם יש להדגיש, שמושג זה של "ראוי להיות משיח בכל דור", אינו מושג הלכתי כלל, ואין בזה שום נפקא מינא להלכה וחלות שם הלכתי כלל, וממילא מובן שדבר זה ניתן להתפרש באופנים שונים וכו'].

ו. ועפ"ז יש לבאר גם, למה דבי ר' שילא סברו - לאחר פטירת ר' שילא - שר' שילא יהי המשיח, ולא צדיק אחר שמן המתים. שהרי לכאורה, מכיון שלפי שיטתם עכשיו, בין כך משיח יקום לתחי' מן המתים, אז למה לא נימא שצדיק גדול אחר שמן המתים יהי משיח?

ועפ"י הנ"ל מובן: לפי שיטתם, ה"ראוי להיות משיח" הוא הצדיק הזה שמשפיע האור הרוחני של משיח לאנשי הדור (ע"י תורתו והדרכתו וכו' שעדיין נמשך בישיבתו). ומכיון שמצידם ולפי הבנתם, ה' צדיק זה ר' שילא, לכן לפי שיטתם, דוקא ר' שילא (מבין שאר כל הצדיקים שנפטרו) הוא הראוי להיות משיח בדור הזה.

פרק ד. מפורש חז"ל בריבוי מקומות

א. ובנוסף למה שהוכחנו לעיל מסוגיית הגמ' שלנו, יש להעיר, שביאת המשיח מן המתים, מפורש בכמה מקומות בחז"ל, כדלהלן:

בירושלמי⁸²:

רבנן אמרי: אהן מלכא משיחא, אי מן חייא הוא – דוד שמיה; אי מן דמכייא – דוד שמיה. אמר רבי תנחומא: אנא אמרית טעמא: ועושה חסד למשיחו לדוד.

ובפירוש הפני משה שם:

אי מן חייא – אם מן החיים הוא, יהיה שמו דוד; ואם מן המתים הוא, יהיה דוד בעצמו.

באיכה רבה⁸³:

⁷⁹ סוטה פ"א ה"ח. הובא בילקוט שמעוני שופטים סוף רמז עא.

⁸⁰ ראה שופטים טו, כ "וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה". וראה שבת נה, ב, תוד"ה מעבירים כתיב "מעבירים כתיב. הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו ... וכן מצינו בירושלמי בשמשון, והוא שפט את ישראל ארבעים שנה, מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו, ובכל ספרים שלנו כתיב כ' שנה".

וראה במדבר רבה יד, ט: כנגד שני פעמים שכתוב עליו שהוא שפט את ישראל עשרים שנה, ואלו הן (שופטים טו, כ) וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה, והוא שפט את ישראל עשרים שנה, ללמדך שעשרים שנה שפט את ישראל בחייו ועשרים שנה אחר מיתתו היה מוראו של שמשון על פלשתים וישבו בהשקט. וע"ע בחדא"ג מהרש"א על סוטה י, א, ד"ה זכור.

⁸¹ שופטים טז, לא.

⁸² ברכות פ"ב ה"ד.

רבי יהודה ברבי סימון אמר בשם רבי שמואל ברבי יצחק: הדין מלכא משיחא, אי מחייא הוא – דוד שמיה; אי ממיתא הוא – דוד שמיה. אמר רבי תנחומא: אנא אומר טעמיה: 'מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו' ולדוד אין כתיב כאן, אלא: 'לדוד ולזרעו'⁸⁴.

ובפירוש המתנות כהונה שם:

אי מחייא כו'. אם הוא מאותן שהם חיים עדנה או מאותן שמתו כבר.

בזהר⁸⁵:

מלכא משיחא – אי מן חייא הוא, דוד שמי'; ואי מן מתייא הוא, דוד שמי'.

ובפיוט אומץ ישעך (שאומרים בהושענה רבה):

קול צמח . . הוא דוד בעצמו.

ולהעיר⁸⁶ גם מהמשך דברי הגמ' בסוגיא שלנו:

אמר רב יהודה אמר רב: עתיד הקדוש ברוך הוא להעמיד להם דוד אחר [שעתיד למלוך עליהם], שנאמר⁸⁷: ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם [הקים לא נאמר אלא אקים]; אמר ליה רב פפא לאביי: והכתיב⁸⁸: **ודוד עבדי נשיא להם לעולם! כגון קיסר ופלגי קיסר** [מלך ושני לו, כן דוד החדש מלך, כדכתיב: ודוד מלכם אשר אקים; **ודוד המלך שני לו**, כדכתיב: נשיא להם – ולא כתוב: מלך].

ע"י גלגול או ע"י תחי'?

והנה מצינו במפרשים ב' מהלכים בפירוש הגמרא ומאחז"ל הנ"ל: יש שנקטו בפשטות שכוונת חז"ל הוא שמישיח יכול לבוא מן המתים, ועד"ז כוונת המדרש וכו' הוא שאפשר שדוד המלך בעצמו יקום לתחי' ויהי משיח⁸⁹.

ויש שנקטו (על דרך הקבלה, שהוא חלק הסוד שבפרד"ס התורה) שכוונת הגמ' שביאת המשיח מן המתים פירושו הוא ע"י גלגול, ועד"ז פירשו בכוונת המדרש והזוהר שנשמת דוד המלך יהי משיח ע"ז שיבוא בגלגול במשיח שיעמוד מבניו⁹⁰.

⁸³ פ"א, נא.

⁸⁴ תהלים יח, נא.

⁸⁵ ח"א פב, ב. ולהעיר גם מזו"ח סו"פ חוקת "מלך המשיח ודוד הוא ודאי".

⁸⁶ ע"י מה שכתב בזה ביפה תואר ויפה מראה שם. וראה בפ"י הערוך בזה (ערך קסר) שדוד המלך יהי קיסר ודוד השני פלגי קיסר.

⁸⁷ ירמיהו ל, ט.

⁸⁸ יחזקאל לז, כה.

⁸⁹ ראה אברבנאל שהועתק לעיל "ואל יקשה עליך וכו'". פי' הענף יוסף וכו' שצוין לעיל. ערוגת הבושם (לר' אברהם בן עזריאל) ח"א ע' 264, שמביא מדברי ר' משה בר' חסדאי "רבותינו היו מסתפקים במשיח, ואמרו בפ' חלק, אי מן חייא הוא אי מן מתיא". פי' הרד"ק ליחזקאל לז, כד, ועל ירמ' ל, ט.

⁹⁰ לגבי מאמר רב "אין מן חייא ... אי מן מתיא" פי' כן בס' כתם פז בביאור מאמר הזוהר חלק א' פב, ב, דהא תנן מלכא משיחא כו' (ע"ש שמפרש ש"מ מן חייא" היינו נשמה חדשה, ו"מ מן מתיא" היינו נשמה שכבר היתה בעולם ובאה ע"י גלגול. אמנם לכאן צ"ב עפ"ז דמהו השייכות לרבינו הקדוש ודניאל שנקט בהמשך דברי הגמרא).

ואע"פ שיש מחלוקת בין אלו המפרשים ע"פ דרך הפשט או ע"ד הסוד, מ"מ מובן שא"א להכריח ולהכריע כפי שיטה מסויימת דוקא. שהרי כל המושגים האלו ("ראוי להיות משיח", "משיח שבכל דור", ו"משיח מן המתים") מלכתחילה אינם מושגים הלכתיים, (כי כל מה שנוגע להלכה הוא שיעמוד א' ויעשה הפעולות של משיח וכו' ואינו נוגע כלל באם הוא הופיע מן החיים או מן המתים, כמושי"ת לקמן בעז"ה), וא"כ א"א לומר ולהוכיח להלכה דוקא כא' מב' הפירושים.

ומובן שמי שנוקט ומפרש דברי חז"ל כפשוטם, יש לו יסודות מוצקות להשען עליהם. ובפרט, אשר פשטות דברי הגמרא ושאר מאחז"ל הנ"ל מורים שאפשר שמשיח יכול לבוא מן המתים, והמפרשים שפירשו שהוא ע"י גלגול הוא (רק) על דרך הקבלה והסוד שבפרד"ס התורה, ולא ע"ד הפשט שבפרד"ס התורה.

ועד"ז מובן גם לגבי מפרשים אחרים שמפרשים דברי הגמרא באופנים אחרים שלא כפשוטם⁹¹, שאין זה מכריח ומכריע לומר שא"א לפרש דברי הגמרא כפשוטם. ופשוט.

פרק ה. האם הלישנא אחרינא של רש"י ס"ל שמשיח יכול להיות מן המתים?

א. ונחזור לסוגיית הגמ':

ולגבי מנחם בן חזקיה, ראה **הנסמן לעיל הערה 75**. ולגבי דוד המלך, ראה בארוכה בפ"י אור יקר להרמ"ק על פ' לך ע' קלח ואילך. וראה גם אברבנאל יחזקאל לד, כד. ישועות משיחו העיון הראשון פ" הקדמה ה'. סידור היעב"ץ בביאור הפיוט "אומץ ישעך" להו"ר, (וראה גם הגהותיו לסנהדרין צג, ב). רקאנטי על בראשית לח, ח. אור החיים הק' בראשית מט, יא. פירוש האלשיך על ירמ' (מראות הצובאות) כג, ה-ו. וכן יש להעיר מדברי המקובלים שאד"ם הוא ר"ת אדם דוד משיח, ומשיח הוא גלגול דוד. ראה חסד לאברהם מעין ד' נהר נח. עמק המלך שער ט"ז (שער רישא דז"א) סוף פרק יב, ופרק מ"ג. ובכ"מ. אמנם לגבי דוד המלך עצמו, ישנו עוד טעם למה נפרש שכוונת המדרש שהוא יבוא רק בגלגול, כי מפשטות הכתובים (ראה ירמ' לג, טו, ועוד) ומאחז"ל משמע להדיא שדוד ומשיח הם ב' אנשים שונים ומשיח יהי' מצאצאי דוד ולא דוד בעצמו, (כמו שמצינו במאחז"ל שמשיח נקרא "בן דוד", וכיו"ב). וכן בהמשך הסוגיא דידן מבואר שמשיח יהי' "דוד אחר" ולא דוד המלך בעצמו, ודוד המלך יהי' רק "פלגי קיסר" (כן פירש רש"י שם, ועוד. אמנם בערוך ערך קסר פירש להיפך, שדוד המלך בעצמו יהי' הקיסר (משיח) ודוד החדש יהי' הפלג קיסר). וראה גם הגהות יעב"ץ הנ"ל ובס' זכרון בספר (סיגור) על סנהדרין צג, ב. (שעפ"ז יש לבאר למה האברבנאל (ביושעות משיחו העיון הראשון פ"ה שם) פי' מאמר המדרש שדוד המלך יהי' משיח מן המתים, שזה מיירי ע"י גלגול, אע"פ שלגבי מנחם בן חזקיה כתב ש"אל יקשה עליך" שהוא יקום לתחי').

⁹¹ ראה חדושי אגדות מהר"ל על סנהדרין כאן, שמסביר שכוונת רב יהי' שמשיח יהי' לו המעלות של רבי ודניאל. ומשמע קצת מדבריו (אע"פ שאינו מוכרח כלל), שאין כוונת רב לומר על רבינו הקדוש ודניאל בעצמם שהם יהיו משיח. ולפי דבריו משמע שכוונת רב באמרו "אי מן מתייא" הוא (לא שהמשיח בפועל יהי' מן המתים) אלא "אם יש דוגמא על משיח מן המתים".

וראה ג"כ בבן יהוידע כאן (דבריו הועתקו בחלק המילואים לקמן), שנראה מפירושו שמפרש "אי מן חייא .. אי מן מתייא" לומר שגם עכשיו וגם בדורות שלפנינו הי' ניצוץ מנשמת משיח בן יוסף, אבל לא שרבינו הקדוש ודניאל בעצמם יהיו משיח. ולפי דבריו ג"כ משמע שאין כוונת רב "אי מן מתייא" על אפשריות למשיח מן המתים בפועל. וראה מה שנתבאר לקמן בארוכה בביאור הלישנא אחרינא דרש"י.

הסברנו לעיל, שמפשטות דברי הגמרא (כמו שפירשו כמה מפרשים⁹²) משמע, שההנחה הפשוטה היא שישנה אפשרות על משיח מן המתים.

אבל לכאורה יש מקום לעיין האם כן הוא גם ע"פ שיטת רש"י בסוגיין. כי הנה, על המימרא דרב "אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש ואי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות", מפרש רש"י – ב' פירושים. וז"ל:

אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה כדאמרינן בבבא מציעא; ואם הי' ⁹³מאותן שמתו כבר, היה דניאל איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור היה; והאי כגון לאו דוקא.

לישנא אחרינא: כגון רבינו הקדוש, כלומר: אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש; ואם דוגמא הוא למתים, היינו כגון דניאל איש חמודות.

⁹² האברבנאל, וס' ערוגת הבשם שהובא לעיל, וכן הוא להדיא ביד רמה "ואם מן הדורות הראשונים שמתו הוא, אין דוגמתו בהם אלא דניאל איש חמודות", שכוונת דבריו להדיא הוא שרב אומר שאם משיח יבוא מן המתים יהי' דניאל, (ומ"ש "אין דוגמתו בהם" היינו שלא מצינו איש אחר מן המתים שיהי' כדאי להיות משיח, כמובן מתוך המשך דבריו).

⁹³ יש שרצו לפרש בלשון רש"י "ואם הי' כו", שאם הי' משיח בא בזמנו של דניאל, אז הוא הי' הראוי להיות המשיח (דהיינו שהוא הי' ראוי להיות משיח בעבר כשהי' עדיין בחיים), אבל אחרי פטירתו ודאי שאין לומר עליו שהוא המשיח, כי א"א (לטענתם) שמישיח יהי' מן המתים. אמנם לענ"ד צע"ג לפרש כן ברש"י מכמה טעמים:

א"אם ה אודות וידווא מדוייק יותר על הנוסח הנדפס בגמרא שלנו, במבוא והקדמה ל"אוצרות האגדה עין יעקב", הוצאת במישור, אה"ק תשנ"ט, עמ' יח-ט).

א. ל פירוש זה צ"ע למאי נפק"מ שדניאל הי' יכול להיות משיח בזמנו? (ובשלמא באם אנחנו רוצים (רק) להביא דוגמא ולימוד מדניאל על המעלות שצריכים להיות למשיח, מובן שפיר. אבל: א) לפי לשון זה ברש"י - בשונה מהלישנא אחרינא - הכוונה היא להצביע על דניאל בעצמו שהוא ראוי להיות משיח. ואת"ל שרק בזמנו הי' ראוי להיות משיח, הרי למאי נפק"מ, ומאי דהוה הוה? ב) אין שום צורך להביא דוגמא מדניאל, שהרי רב הביא כבר דוגמא מרבינו הקדוש שהי' בחיים שהי' לו אותן המעלות שהי' לדניאל, כמובא ברש"י כאן, וא"כ למאי נפק"מ הביא הגמרא הדוגמא מדניאל?)

ב. לשון ה "אי מן חייא ... אי מן מתייא" (ועד"ז ל' רש"י "אם ... ואם"), משמע להדיא שיש כאן שתי אפשרויות שונות שוות, ו"אם" אחת נופל על השני, דהיינו שאפשרות אחת היא בניגוד להשני, שאם משיח הוא מן החיים - ואינו מן המתים - אז הוא רבינו הקדוש, ואם הוא מן המתים - ואינו מן החיים - אז הוא דניאל. אבל לפי פירוש הנ"ל בדברי רש"י, נמצא שאין כאן שתי אפשרויות שוות, כי האפשרות השני' הי' רק שייך בעבר וכבר פג זמנה. בסגנון אחר: לפי פי' זה, דברי רש"י "אם משיח מאותן שחיים עכשיו" אינם מדוייקים, שהרי משיח צריך להיות רק מאותן שחיים עכשיו ולא מאלו שמתו כבר. (ולפי פירוש זה, דברי רש"י "ואם הי' מאותן שמתו כבר" צריכין לפרש "אם הי' משיח ראוי לבוא בזמנו של דניאל" ומובן הדחוק שבפירוש זה הי' הוא משיח.)

לפי"ז, מדוע תולה רב את דבריו באם הוא מן החיים או מן המתים, ולא אמר סתם, ששנים היו שהיו ראויים להיות משיח, דניאל בימיו ורבי בימיהם. ומשמעות הדברים הוא (כמו שיתבאר להלן), שהוא בהמשך למקובל אז בימיהם, שמישיח יכול להיות מן המתים, וע"ז אמר רב, שאם הוא הי' מן המתים הוא דניאל. ובאמת אין אנו צריכים לכל זה. כי בפשטות, גם לנוסח רש"י הנפוץ, כוונת הגמ' הוא להצביע על דניאל שהוא ראוי להיות משיח גם עכשיו (וכגירסת הע"י ברש"י). ודברי רש"י מתפרשים בפשטות גמורה: בתחילה כותב רש"י אודות רבינו הקדוש בלשון נוכח, "אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה". ובהמשך, כאשר רש"י מדבר אודות דניאל, הרי (לנוסח הגירסא הנפוץ) לא יכול להשתמש בלשון נוכח (ע"ד גירסת העין יעקב) "ואם הוא מאותן שמתו כבר היינו דניאל", שהרי דניאל כבר נפטר, וא"א לכתוב עליו בלשון נוכח, לכן השתמש בלשון "היי", שכוונתו בפשטות הוא שהי' כבר בעולם (ולא: שרק בעבר הוא הי' ראוי להיות משיח), וזהו שכתב "ואם הי' – כבר בעולם, דהיינו – מאותן שמתו כבר, הי' – כבר בעולם – דניאל איש חמודות". וזה פשוט.

ולהעירשאלו המפרשים (משמעות חדא"ג מהר"ל כאן ועוד) שכוונת הגמרא הוא שמישיח יהי' לו (רק) המעלות דרבי ודניאל, הרי לשיטתם ב' הדוגמאות על משיח אינם שוללים אחת את השני, (ולא כמו שנת"ל לפי לשון הראשון דרש"י שאפשרות אחרת שוללת השני). ולפי דבריהם ע"כ צ"ל דברי הגמרא: שאם יש להביא דוגמא על משיח מן החיים אז יש להביא רבינו הקדוש ואם יש להביא ראי' מן המתים אז יש להביא ראי' מדניאל. וכמ"ש בכתם פז שם "אם יש דוגמתו בחיים או במתים". (אבל א"א ללמוד כן בלשון הראשון של רש"י, שהרי בלשון זה אין הכוונה על דוגמא בלבד, כנ"ל). וצ"ע לפי שיטה זו (כמ"ש בפנים הקונטרס), מהי טעם הדגשת רב שיש להביא דוגמא על משיח הן מן החיים או המתים. ואולי לפי שיטה זו, המעלות של רבינו הקדוש ודניאל הם שונים, ובכדי להבליט השינוי שבין הדוגמאות, מדגיש "אין מן חייא ... אי מן מתייא", וכוונת רב הוא שאם נביא דוגמא על משיח מהצדיקים שחיים עכשיו, יש להביא דוגמא מהמעלות של רבינו הקדוש, ואם נביא דוגמא שונה על משיח ממעלות אחרות, יש להביא דוגמא מהצדיקים שכבר מתו, כמו דניאל. ועצ"ע. ועכ"פ רש"י לא פירש כדבריהם, וכנ"ל.

והבן יהודיע מפרש שהכוונה על ניצוץ משיח בן יוסף בכל דור, ולפי דבריו נמצא שכוונת הגמרא הוא לומר שדניאל בדורו הי' ניצוץ מנשמת משיח בן יוסף, ורבי בדורו הוא ניצוץ מנשמת משיח בן יוסף. ולפי דבריו יש לפרש הדגשת רב "אי מן חייא ... אי מן מתייא", להדגיש שניצוץ משיח בן יוסף נמצא בכל דור, הן הדור העכשווי והן בדורות שלפניו שכבר מתו. אמנם רש"י והיד רמה וכו' לא פירשו כן כוונת הגמרא.

וע"פ לשון השני של רש"י, ישנם הטוענים שאין שום ראי' מסוגייתינו שאפשר שמשיח יבוא מן המתים, שהרי לפי לשון זה, כוונת רב באמרו "אי מן מתיא הוא כגון דניאל", הוא רק לומר שאפשר להביא דוגמא על משיח מן המתים, אבל אין כוונתו לומר שדניאל בעצמו יהי' משיח.

[ויש שהוסיפו לטעון ולומר שלא רק שללישנא בתרא אין ראי' (חיובית) מסוגייתנו על זה שמשיח יכול להיות מן המתים, אלא עוד זאת, שלישנא בתרא חולק על עצם ההנחה שמשיח יכול להיות מן המתים. וזה גופא הוא החילוק בין ב' הפירושים שברש"י: לשון הא' סובר שאפשר שמשיח יבוא מן המתים, ולשון הב' סובר שא"א שמשיח יבוא מן המתים].

ב. אמנם באמת טענה זו אינה צודקת כלל, ומכמה טעמים:

(א) ראשית כל: כמו שנת"ל, בכמה מקומות (בהמשך דברי הגמרא כאן, ובשאר מאחז"ל) מבואר שישנה אפשרות שמשיח יכול להיות מן המתים. והרי אין שום סברא לומר שאם א' מן המתים יקום לתחי' ויעשה הפעולות של משיח שהוא אינו יכול להיות משיח, והרי תחה"מ הוא א' מיסודי הדת, וכמושי"ת בעז"ה. וא"כ מנין לחדש ולומר שהלישנא אחרינא פליג ע"ז.

(ב) אפילו אם נאמר שלשון הב' פליג על האפשרות של משיח מן המתים, אבל הרי לפי הלשון הראשון מוכרח לומר שישנה אפשרות שמשיח יהי' מן המתים, וכן מוכח מעוד מקומות וכו"ל, וא"כ מאיפה לנו להכריע ולומר שהעיקר כלשון הב' דרש"י נגד לשון הא' (ושאר המאחז"ל)? (ובפרט, דמסתבר לומר שהלשון הא' הוא עיקרי יותר לגבי לשון הב'⁹⁴).

(ג) באם נאמר שלפי הלישנא אחרינא הטעם למה דניאל הוא רק דוגמא למשיח, הוא מכיון שמשיח אינו יכול להיות מן המתים, הרי ע"פ הסברה זו צ"ל אותו דבר גם אודות רבינו הקדוש, שהטעם למה רבינו הקדוש הוא רק דוגמא מן החיים למשיח,

---

⁹⁴ ראה בס' "רש"י חיוו ופירושו" ח"ג ע' 799 ואילך, שמביא כ"מ שבהם רש"י מביא ב' לשונות, הפעמים שמכריע כלשון ראשון והפעמים מכריע כלשון אחרון. ועדיין לא נתברר לנו איזה לשון עיקרי יותר כשלא הכריע רש"י להדיא. (ומובן שאין זה קשור להשקו"ט בכללי הש"ס והפוסקים (ראה יד מלאכי כללי הש"ס כללי הל', אות שפ"ה, לישנא בתרא. בית אהרן (מגיד) ח"ה ע' קעז ואילך. ועוד) כאשר יש ב' לשונות בגמרא והפוסקים האם אזלינן בתר לישנא בתרא או לא, - כי סגנון של פסקי הלכה לחוד וסגנון של פירוש לחוד. כאשר אנו אומרים דברים בכדי להסיק מהם מסקנות להלכה, יש סברא לומר שסדר הצעת הדברים הוא באופן שרוצים להדגיש המסקנא להלכה דוקא לבסוף (ועד"ז יש סברא לומר שרוצים להדגיש זה מיד בתחילה, וכיו"ב שאר סברות). אבל גם לפי השיטה שאזלינן בתר לישנא בתרא, יש לומר שבהצעת דברים בתור פירוש, שהכוונה הוא להגיד פירוש הענין ולא להסיק מסקנות, אז הפירוש שמביאים בתחילה הוא הקרוב יותר לפשט הגמרא. ועצ"ע).

אמנם בנדו"ד נראה שהעיקר כלשון הא', שהרי בפירוש השני כתב רש"י "כלומר", וידוע שכאשר רש"י כותב "כלומר" הכוונה בזה הוא שפירוש זה אינו כפי פירוש הפשוט שבמילים האלו (ראה שו"ת המבי"ט ח"ג סי' ריב, שיירי כנסת הגדולה או"ח סי' תקמ"ג הגהות ב"י אות א', ועוד). ובפרט ע"פ משי"ת להלן בפנים, שלשון הא' מפרש קרוב יותר לכללות משמעות דברי רב, משא"כ לשון השני מפרש יותר המילה הפרטי "כגון".

וראה כללי רש"י (שנדפס ב"מבוא התלמוד" בסוף מסכת ברכות) "כשאומר רש"י אי נמי כדרך אי בעית אימא, והוא כשיש חולשא ודוחק בתירוץ ההוא חוזר לתרץ בענין אחר, ועיין הדוחק שיש בתירוץ הראשון. ואם תקשי למה ליה לרש"י לטרוח עצמו לשתוק מתירוץ קמא, ויאמר הב'. יש לומר כי ודאי לא בא השני אלא מצד שאינו מספיק הראשון, א"כ בהכרח אנו צריכין אל הב' ומינה ומינה תסתיים שמעתא. ועוד שאפשר דא"נ השני הוא על צד היותר טוב, שטובים השנים מן האחד". וע"ע בס' מעלפת ספירים (סבג) ח"ב ע' תיט.

הוא מפני שמשיח אינו יכול להיות מן החיים! וא"כ אין לנו משיח כלל, לא מן החיים ולא מן המתים...⁹⁵.

ג. ובאמת, כל המעיין בדברי רש"י, יראה שאין שום יסוד לומר שהלשון השני פליג על עצם ההנחה שמשיח יכול להיות מן המתים.

ובהקדם:

כידוע, רש"י הוא פרשן (ולא פוסק)⁹⁶. דהיינו שאין דרכו של רש"י לפרש הגמרא ע"פ ההלכה, וכן - לא ע"פ סברות מבחוץ, או אפילו ע"פ דברי הגמרא במקום אחר וכו'⁹⁷, אלא לכל לראש כוונת רש"י הוא לפרש המשמעות בהגמרא על פי עיון בדברי הגמרא על אתר. שמזה מובן שכאשר יש ב' לשונות ברש"י, לכל לראש צריך למצוא טעם החילוק ביניהם מצד הכרח הבנת הגמרא על אתר.

ולכל לראש, צריך להבין מה בא רש"י לפרש לנו כאן מלכתחילה. דהיינו, איזה קושי הי' לנו בדברי הגמרא בלי פירושו של רש"י, שע"ז הוצרך רש"י להתעכב ולפרש.

וכנראה מתוך דברי רש"י, הקושי המתעורר מתוך דברי הגמרא הוא כדלהלן:

מדברי רב "אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש ואי מן מתייא הוא כגון דניאל", משמע בפשטות, שכוונתו הי' "אם משיח יבוא מן החיים, אז יהי' רבינו הקדוש, ואם יבוא מן המתים, אז יהי' דניאל". אבל עפ"ז אינו מובן למה משתמש בהמילה "כגון", שמשמעו הוא "דוגמא".

ואם נאמר שכוונתו הוא רק להביא דוגמא על משיח בלבד, הרי אינו מובן לשונו "אין מן חייא הוא .. אי מן מתייא הוא", שלשון זה אינו משמע שמדובר על דוגמא בלבד, אלא באם משיח (עצמו) הוא מן החיים או מן המתים?

ובכדי לתרץ זה מביא רש"י ב' לשונות: לפי לשון הא', "כגון" הוא לאו דוקא, ופירוש המילה "כגון" כאן הוא "דהיינו", ובלשון רש"י "ודאי"⁹⁸ היינו רבינו הקדוש". ולפי לשון הב', מתפרשים דברי רב "אי מן חייא..." כלומר "אם יש דוגמתו בחיים...".

⁹⁵ ועוד: כמו שית' להלן, אפשר לפרש דברי רב, שהוא מסופק אם משיח הוא מן החיים או מן המתים. ועפ"ז, באם כוונת הלישנא אחרינא הוא לשלול האפשרות על משיח מן המתים, אינו מובן כ"כ מה מוסיף הלישנא אחרינא, הרי בדברי רב עצמו (גם ללשון הראשון) הוא מסופק בזה. ואם כוונת הלישנא אחרינא הוא לומר שאין שייך אפילו שום ספק בזה, אלא שזהו דבר מושלל בתכלית, אינו מובן מה מוסיף לנו רש"י בהביאו הלישנא אחרינא. שהרי סו"ס רש"י מביא גם הלשון הראשון שבוודאי סובר שמשיח יכול להיות מן המתים, וא"כ הרי שוב (לגבינו) אינו מוסיף כלל הלישנא אחרינא, יותר על הספק הקיים כבר מדברי רב עצמו.

⁹⁶ יד מלאכי כללי רש"י בתחילתו. עין יצחק ח"א (כללי התלמוד והפוסקים) ע' שנז ואילך בארוכה.

⁹⁷ ראה שו"ת מהרלב"ח סי' מ"ה, ועוד. וכמובן לכל מעיין בפירוש רש"י, שבזה הוא חילוקו העקרי לגבי תוספות.

⁹⁸ וזה הוא גם הדגשת רש"י "ודאי", דהיינו שרב נקט את רבינו הקדוש לא כדוגמא כמשיח, אלא בהחלטיות ובוודאות שהוא משיח.

ובכל א' מב' הלשונות יש קושי: לפי לשון א' יש קושי, כי נצטרך לפרש המילה "כגון" לאו דוקא, (וכמ"ש רש"י "והאי כגון לאו דוקא"⁹⁹), ואין זה הפירוש הרגיל של כגון¹⁰⁰.

לאורך גיסא, להלשון השני יש קושי, ובלשון רש"י "לישנא אחרינא, כגון רבינו הקדוש, כלומר אם יש דוגמתו בחיים", דהיינו שלפי הלישנא אחרינא, המילה "כגון" מכריח אותנו לפרש המילות "אי מן חייא" שלא כמובנם הפשוט ("אם משיח הוא מן החיים"), אלא באופן ד"כלומר"¹⁰¹ - "אם יש דוגמתו בחיים"¹⁰².

אשר עפ"ז מובן מתוך דברי רש"י עצמו, שע"פ דרך הפשט, המחלוקת בין ב' הלשונות אינו קשור כלל לעצם הענין האם משיח יכול להיות מן המתים או לא.

ד. והנה לפי לשון השני, לא כיוון רב מלכתחילה לומר על מישהו (בין מן החיים או מן המתים) שהוא משיח, אלא רק לחפש דוגמא על משיח. ופשטות משמעות רש"י, אין זה מפני שהי' איזה חסרון ברבינו הקדוש או בדניאל שלא היו ראויים להיות משיח, ומהווים

---

⁹⁹ ישנם הטוענים שכוונת רש"י בכתבו "האי כגון לאו דוקא", הוא שהולך רק על דניאל, דהיינו שלפי לשון הראשון, כוונת רב באמרו "כגון דניאל", הוא "לאו דוקא", דהיינו שאין הכוונה שדניאל בעצמו יהי' משיח אלא שהוא רק דוגמא למשיח. (וישנם הרוצים לפרש עד"ז אבל באופן הפוך: שללשון הראשון לא רק דניאל ראוי להיות משיח מן המתים, אלא גם שאר הצדיקים שמתו בכל הדורות). אמנם פירוש זה דחוק ביותר, ואין זה מתאים עם פשטות משמעות דברי רש"י, שרק ללישנא אחרינא, דניאל הוא רק דוגמא למשיח. ופשטות משמעות רש"י לכאורה הוא כמו שנתבאר בפנים.

[והנה יש הרוצים לפרש דברי רש"י "האי כגון לאו דוקא" להיפך ממה שרגילים לפרש. בדברך כלל מפרשים "כגון" שהוא רק דוגמא, וע"ז כתב רש"י בלשון הא' ש"האי כגון לאו דוקא", דהיינו שאין כוונת רב לנקוט רבינו הקדוש ודניאל כדוגמא בלבד, אלא ש"ודאי" היינו רבינו הקדוש". אמנם יש הרוצים לפרש להיפך, ש"כגון" פירושו בדוקא (ע"ד המילה "דהיינו", וראה בס' שערי פשט שהובא בהערה הבאה), וע"ז כתב רש"י "האי כגון לאו דוקא", דהיינו שזה שרב נקט רב ודניאל לא הי' בדוקא כי הם רק דוגמא בלבד. ולענ"ד צע"ג איך ליישב כ"ז בכל המשך פרש"י כאן, ומהו החילוק בין ב' הלשונות עפ"ז].

¹⁰⁰ ראה מה שהאריכו בזה בס' מרגליות הים כאן. שדי חמד, מערכת כ"ף, כלל ז, כגון. גליוני הש"ס על ברכות ה, א. ס' שערי פשט קדושין ח"ג (מהדורת תשע"ח) סי' לב בארוכה.

¹⁰¹ וכמו שהובא לעיל שכאשר רש"י כותב "כלומר", פירוש זה אינו כפי פירוש שבמילים האלו.

¹⁰² לכאורה הי' אפשר לפרש באופן שלישי, שאין בו שום קושי: כוונת רב הוא, שאם משיח הוא מן החיים, אז "כגון רבינו הקדוש", דהיינו שזה יהי' רבינו הקדוש או מי שהוא כדוגמתו שהוא בחיים. ואם משיח הוא מן המתים, אז יהי' דניאל או צדיק אחר כמותו שהוא מן המתים. ובאמת, כך משמע קצת שפירש היד רמה שכותב "אמר רב אי מן חייא הוא, אם משיח מאלו שחיין עכשיו הוא, כגון רבינו הקדוש הוא, שהיה חסיד וסובל חלאים. ואם מן הדורות הראשונים שמתו הוא, אין דוגמתו בהם אלא דניאל איש חמודות, שהיה מזרע דוד והיה צדיק גמור ונידון ביסורים שהשליכוהו לגוב אריות". (ועפ"ז מובן כמה מהשינויים שנמצאים בין היד רמה ורש"י: היד רמה משמיט המלים של רש"י "כגון לאו דוקא", ובמקום "ודאי היינו רבינו הקדוש" כותב "כגון רבינו הקדוש", ומוסיף על דברי רש"י את המילים ש"אין דוגמתו בהם (אלא דניאל איש חמודות)".

אמנם כנראה שרש"י מיאן בזה, כי משמעות דברי רב הוא שאם משיח הוא מן החיים אז יהי' זה רבינו הקדוש בעצמו, ולא צדיק אחר מן החיים שדומה לו. (שהרי אם רבינו הקדוש הוא הדוגמא הכי טובה למשיח, אז למה לא יהי' רבינו הקדוש בעצמו?). ויתירה מזו, בדברי רב אודות משיח מן המתים, משמע להדיא שדניאל אינו רק "דוגמא" לצדיק אחר שמן המתים, (שהרי מזה שנקט רק דניאל ולא צדיק אחר, משמע שלא מצא דוגמא אחר מלבד דניאל), וכמו שהיד רמה בעצמו צריך להבהיר "אין דוגמתו בהם אלא דניאל איש חמודות", ומובן שיש דוחק בפירוש זה.

רק דוגמא למשיח, אלא מפני שמלכתחילה לא רצה רב להחליט מיהו המשיח אלא רק להביא דוגמא למשיח¹⁰³.

ואף שיש לעיין מהו הטעם בזה¹⁰⁴, אבל בכל אופן אין זה נוגע כלל לנידונינו באם אפשר לומר שמשיח יהי' מן המתים, כי הרי לפי לישנא אחרינא, גם מן החיים נקט רב את רבינו הקדוש רק כדוגמא בלבד.

ה. ואפילו אם נפרש כוונת הלישנא אחרינא, שרב נקט הצדיקים האלו רק כדוגמא למשיח, מפני שישנו איזה חסרון המונע אותם מלהיות משיח בפועל, הרי י"ל שזה לא קשור לזה שדניאל הוא מן המתים, אלא לזה שרבינו הקדוש אינו יכול בעצמו להיות משיח, מפני שהוא הי' רק מנוקבתא דבית דוד, ולא הי' מזרע שלמה¹⁰⁵, (משא"כ דניאל שהי' מזרע שלמה¹⁰⁶). ומפני זה סובר הלישנא אחרינא שפי' "כגון" הוא דוגמא, דהיינו שרבינו הקדוש הוא רק דוגמא למשיח¹⁰⁷.

פרק ו'. האם רק דניאל או דוד המלך יכולים להיות משיח מן המתים?

א. והנה עד כאן נתבאר, שע"פ סוגיית הגמ' דידן (וב' הלשונות של פירוש רש"י), ושאר מאחז"ל, אפשר לומר שמשיח יהי' מן המתים.

אמנם ישנם הטוענים: נניח שמשיח יכול לבוא מן המתים. אבל לכא' מדברי חז"ל מפורש שאם הוא מן המתים יהי' רק דניאל (כדברי הגמרא) או ר' שילא וכיו"ב (המוזכרים בגמרא כנ"ל), או (כדברי המדרש) דוד המלך, אמנם אי אפשר לומר על כל צדיק שהי' ראוי להיות משיח בחייו שאפשר שיקום לתחי' ויהי' משיח.

ברם, טענה זו אינה צודקת כלל, כדלהלן:

בכל המשך דברי הגמרא, ישנו מחלוקת בין האמוראים על שמו של משיח. ומחלוקת זו הוא לא רק לגבי משיח מן החיים, אלא גם לגבי משיח מן המתים, שמצינו דיעות שונות בחז"ל מה שמו של משיח באם יהי' מן המתים (דניאל, דוד, וי"א מנחם בן חזקיה, ויש לפרש גם ר' שילא וכו' כמו שנת"ל).

¹⁰³ ולכאורה זהו גם כוונת רש"י "אם יש דוגמתו בחיים", שפותח דבריו בלשון של ספק, בכדי להדגיש שאין דבריו ענין החלטי. ודו"ק.

¹⁰⁴ בס' כתם פז הנ"ל, מעדיף פירוש השני של רש"י, בהתאם לשיטתו שסובר שאין לומר על א' שהוא משיח עד שהביא הגאולה, ולכן מפרש שהכוונה הוא רק להביא דוגמא על משיח. ועפ"ז יש לומר ששיטת הלישנא אחרינא הוא שאין להחליט ולומר על מישהו שהוא משיח. אבל יש להעיר ע"ז, ששאר המימרות שבגמרא (כפי שפירשו הרבה מפרשים, כנ"ל), ולשון הא' שברש"י, חולקים על ההנחה הזאת. וצ"ע לומר שהלישנא אחרינא חולק על כל זה.

¹⁰⁵ ראה ס' דברי תורה (להרה"צ ממונקאטש) ח"ד אות פ"ד. שו"ת צפנת פענח החדשות ח"ב ע' קכח. ס' ימות המשיח בהלכה ח"ב ס' ז'. ס' דברי יעקב (עדס), ביאורי אגדות על סנהדרין כאן.

¹⁰⁶ כן פירש בס' מדרש דניאל עה"פ דניאל א, ג "מזרע המלוכה". וראה דברי תורה ח"ד שם, דו"ל דקים להו שדניאל הי' מזרע שלמה. וראה אברבנאל מעיני הישועה, המעיין החמישי, תמר שני, שמשמע שדניאל הי' מזרע שלמה, וראה שם מה שמוכיח מסוגייתנו, ע"ש.

¹⁰⁷ ולפי מהלך הוז, יש לפרש בדרך אפשר, שלשיטת הלישנא אחרינא, זה שרבינו הקדוש הוא רק דוגמא למשיח הכוונה הוא שאינו יכול להיות משיח בפועל. אמנם זה שדניאל הוא דוגמא למשיח, הכוונה הוא שגם הוא בעצמו, או צדיקים אחרים דוגמתו, יכולים להיות משיח.

ומוכן בפשטות, לגבי משיח מן החיים, שאין כוונת הגמ' לומר שרק אלו שנתפרטו בגמרא בפירוש שייך לומר עליהם שיהיו משיח, אלא שבאם בדור אחר יהי' צדיק אחר הראוי להיות משיח, אפשר לומר גם עליו שהוא יהי' משיח¹⁰⁸. [ומוכרח לומר כן, כי באם נאמר ש(תמיד) צריך להיות (האפשרות של) משיח מן החיים¹⁰⁹, הרי כל אלו שנתפרטו בגמרא, מכיון שעכשיו כבר מתו, אינם יכולים להיות משיח (מן החיים), וצריך להיות צדיק אחר שהוא חי עכשיו].

ומזה מובן גם לגבי משיח מן המתים, שזה שהגמ' (והמדרש) קובע ששייך שיהי' משיח מן המתים, אין כוונת הגמ' לומר שכל האפשרות של משיח מן המתים הוא רק באם יהי' אותו הדוגמא שמביא הגמ' (דניאל או דוד וכיו"ב) – ובפרט שאין שום סברא כלל לומר כן, וכמו שיתבאר -, אלא אדרבה, מזה שהגמ' קובע שישנו משיח מן המתים וקורא לו בשמו, מזה נוכל ללמוד שאפשר הדבר גם בדורות הבאים לגבי א' מצדיקי הדור שמת, שאפשר לומר עליו שהוא יהי' משיח. ופשוט¹¹⁰.

ב. ועד"ז מובן גם בדברי רב:

כשם שבנוגע למציאות המשיח מן החיים, אין מי שיעלה על דעתו לומר שלפי שיטת רב אחרי פטירתו של רבי – שוב אין מציאות של משיח מן החיים¹¹¹, אלא שבפועל, הראוי להיות משיח מן החיים בזמנו של רב יהי' רבי, א"כ כך גם לגבי משיח מן המתים, אין לומר שרב סובר שבמשך כל הדורות עד ביאת המשיח לא שייך שיהי' משיח מן המתים מלבד דניאל. אלא ודאי כוונת רב היא, **שלמעשה** (בזמנו של רב) לא מצאנו אחד מן המתים הראוי לזה לבד מדניאל¹¹², אבל ודאי **יתכן** שעם הזמן יקום אחר שייפטר לעולמו ויהי' הוא (או גם הוא) ה"ראוי להיות משיח" שמן המתים.

---

¹⁰⁸ וזה מובן גם מפשטות דברי הגמרא, שכל אחד חיפש רמז מפסוק וכיו"ב לומר על רבו שהוא משיח, דהיינו שהוא מעצמו חידש ואמר כן, לא מפני שהי' קבלה בידו ששמו של משיח הוא שילא וכיו"ב, ומזה מובן שגם בדורות הבאים אפשר לומר כן ולמצוא רמז וכיו"ב על צדיק בדורו שהוא משיח, וכמו שמצינו כבר בגדולי הדורות כן, כמו שהובא לעיל. (ולהעיר ממה שמצינו שבנוסף להשמות וכינויים של משיח שנזכרו בגמרא יש עוד הרבה כינויים כמו שנפרטו בס' כרוב ממשח מערכת משיח, וראה גם בס' קול דממה דקה (ליון) בתחילתו).

¹⁰⁹ ראה מה שיתבאר להלן בדברי רב "אי מן חייא .. אי מן מתייא", האם הפירוש הוא שלצד זו שמשיח מן החיים, משיח **צריך** להיות מן החיים, או שיש רק **האפשרות** שמשיח יהי' מן החיים.

¹¹⁰ ובסגנון אחר: זה שחז"ל נקטו שאם משיח יהי' מן המתים הוא יהי' דניאל (או דוד המלך וכיו"ב), אין הכוונה בזה שעצם ההנחה והאפשרות שמשיח יבוא מן המתים הוא רק אם זה יהי' דניאל או דוד המלך, אלא להיפך: מכיון שנקטינן שישנה אפשרות שמשיח יהי' מן המתים, לכן אנו דנים מי יהי', ואנו אומרים שזה יהי' דניאל או דוד המלך וכיו"ב. ומכיון שעצם האפשרות שמשיח יהי' מן המתים אינו תלוי בדניאל או דוד המלך, הרי מובן שניתנה הרשות והאפשרות לחכמי הדורות לומר על צדיק אחר מן המתים שהוא יהי' משיח מן המתים, - ע"ד שמצינו בכל המשך סוגיית הגמרא דידן ובחכמי הדורות שלאח"ז שכל אחד דרש על שם רבו וכיו"ב שהוא יהי' משיח (מן החיים, וגם מן המתים, כמו שנתבאר לעיל אודות דבי ר' שילא וכי', וכמושי"ת לקמן בעז"ה)).

¹¹¹ וכמדויק בדברי רש"י "מאותן שחיין עכשיו", דהיינו שהדוגמא של רבינו הקדוש הוא רק מפני שהוא חי עכשיו, אבל בדורות הבאים שייך שיהיו עוד דוגמאות מצדיקים החיים בדורם.

¹¹² וראה ביד רמה כאן "אמר רב אין מן חייא הוא, אם משיח מאלו שחיין עכשיו הוא, כגון רבינו הקדוש הוא, שהי' חסיד וסובל חלאים; ואם מן הדורות הראשונים שמתו הוא, **אין דוגמתו בהם אלא דניאל** איש חמודות, שהי' מזרע דוד והי' צדיק גמור ונידון ביסורים שהשליכוהו לגוב אריות". ובדבריו מפורש, שהטעם למה רב הזכיר רק דניאל, הוא מפני שבפועל לא מצינו "דוגמתו בהם אלא דניאל", אבל אין כוונתו שאי אפשר שיהי' מישהו אחר מן המתים שהוא משיח.

זזה מובן מדברי רב עצמו:

על "אי מן חייא כגון רבנו הקדוש", מפרש רש"י – "דסובל תחלואים וחסידי גמור הוה", ואח"כ על "אין מן מת' כגון דניאל" הוא מפרש את אותם הדברים – "שנדון ביסורין בגוב אריות וחסידי גמור הוה". הרי שאותו הטעם – ד"חסידי גמור הוה" – כותב רש"י בשניהם.

לפ"ז, הסברה הפשוטה מחייבת¹¹³, שאחרי פטירתו של רבי, ראה רב ברבי רבו את כל מה שראה לפני כן בדניאל. זאת אומרת: אילו הי' רב אומר את מאמרו זה אחרי פטירתו של רבי, הי' אומר – שאם הוא מן המתים רבי הוא¹¹⁴ (או עכ"פ שגם רבי הוא), כי הרי מעלות שניהם היו שוים, ועוד אדרבה, ברבי יש את המעלה שהוא רבו.

ג. ועוד ועיקר: בשונה מדברי דבי ר' שילא וכו' שהביאו רא' לדבריהם מן הפסוקים, הרי כל דברי רב מיוסדים על הסברא לבד – שמפני מעלותיו המיוחדות של דניאל, הרי הוא הראוי להיות משיח. ומכיון שדבריו מיוסדים על הסברא לבד, מובן שבאם ימצא צדיק אחר שמת שגם הוא הי' לו המעלות של דניאל, אזי מצד הסברא אין שום מקום לחלק בינו ובין דניאל, ולכן מובן שגם הוא יכול להיות משיח מן המתים.

ואם תאמר שלשיטת רב אי אפשר שיהי' צדיק אחר בעתיד מן המתים שיהי' ראוי להיות משיח, אע"פ שיהיו לו המעלות של דניאל, נמצא שדברי רב אינם מיוסדים על הסברא לבד, אלא שיש לו איזו שהיא הוכחה שרק דניאל יכול להיות משיח מן המתים, וא"כ הרי הי' צריך לפרש ולהביא רא' על זה שדניאל הוא משיח, כמו דבי ר' שילא וכו' הנזכרים לעיל¹¹⁵.

INCOMPLETE KUNTRES

מילואים

בענין שיטת הבן איש חי, שמפרש סוגייתנו על משיח בן יוסף, והמסתעף בגדר משיח בכל דור:

¹¹³ העירני לזה ידידי הר' יעקב שפירא שי'.

¹¹⁴ וי"ל שזה מדויק בדברי רש"י "ואם הי' מאותן שמתו כבר", שבזה בא רש"י להדגיש שכוונת רב הוא, שרק מאלו שמתו כבר לא מצינו מי שיכול להיות משיח אלא דניאל, אבל עדיין אפשרי שצדיק אחר (בדוגמת דניאל) יפטר בעתיד וגם הוא יכול להיות משיח.

¹¹⁵ וכמו שאר השמות שהובאו בחז"ל על משיח (בהמשך הגמרא לקמן אודות דוד אחר; איכה רבה א, נא; ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד), שהובא עליהם רא' מן הפסוק.

הבן איש חי (בפירושו בן יהודע על הגמרא כאן, וביתר ביאור בספרו אמרי בינה, חקרי לב סי' ט"ז) יש לו מהלך אחרת בכל דברי הגמרא כאן, והוא שדברי הגמרא מדברים רק על ניצוץ משיח בן יוסף ולא על משיח בן דוד.

א. ונעתיק לשונו בס' אמרי בינה הנ"ל: מצינו מאמר תמוה מאד דאתמר התם אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא, אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות ע"כ. ולפי דבריו של רב נחמן, נמצא הוא עושה עצמו משיח, ואיה אותות ומופתים שצריך להיות מן המשיח, ואיה הגאולה שצריך לגאל את ישראל, וכן לדברי רב דאמר אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש, ואיה האותות ומופתים ולמה לא גאל את ישראל, וכן מ"ש אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות, א"כ לפ"ד כבר אתא משיח ולא עבד כלום ח"ו, ... תשובה: ...

כתבתי בסה"ק בן יהודע שם, וז"ל: דבי ר' שילה אמרי שילה שמו, אין הכונה שכל אחד בא להחליט לו שם זה שאומר עליו, אלא כל אחד כונתו לומר ראוי שיהיה נקרא בשם זה שמוציא לו אסמכתא מן הפסוק. ומ"ש רבנן חוורא דבי רבי שמו, נ"ל בס"ד ע"פ מ"ש רז"ל כל רב מבבל וכל רבי מן ארץ ישראל ... נמצא בא"י שם הארת רבי, וידוע דהמשיח בן יוסף סובל חולאים ויסורין בעבור ישראל ובעבור חרבן ציון וירושלים ... ולכן נקרא חוורא דבי רבי שהוא סובל חולאים ויסורין בעבור בית רבי היא ציון וירושלים ... ודע כי כל אלו השמות שדברו בהם קאי על משיח בן יוסף.

ואשר נתפלאתם במאמר רב נחמן דאמר כגון אנא, ומאמר רב דאמר כגון רבינו הקדוש וכגון דניאל איש חמודות, גם מאמרים אלו ישבתי אותם לנכון בס"ד בסה"ק בן יהודע שם, וז"ל: נ"ל בס"ד דהיה מקובל אצלם שבכל דור ודור יבא נצוץ מן משיח בן יוסף שהוא יושב תמיד סמוך לג"ע וסובל יסורין לכפר בעד ישראל, ויתגלגל אותו נצוץ באיזה צדיק שבדור, ע"ד שארז"ל על מרע"ה שבכל דור יבא נצוץ ממש בצדיק שבדור, וכמ"ש בספר הלקוטים לרבינו זלה"ה ע"פ ויתעבר ה' בי למענכם, וכבר נודע מכתבי מהר"ו ז"ל דרבינו האר"י זלה"ה היה בו נצוץ משיח בן יוסף, והזהיר רבינו האר"י זלה"ה לתלמידיו לכוין בכל יום בתפילת העמידה באומרם וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין, על משיח בן יוסף שהוא נקרא כסא דוד, וכנז' בשער הכונות, והנה הם היתה קבלה בידם כי נצוץ משיח בן יוסף אשר יבא בכל דור יבא בצדיק שהוא מזרע דוד הע"ה, דלכך אמר רבינו האר"י ז"ל שנקרא כסא דוד ועליו אומרים וכסא דוד עבדך וכו', ובא רב נחמן לומר דאין הכונה שיהיה מזרע דוד הע"ה ממש, אלא אפילו כגון אנא שאינני מזרע דוד אלא רק אשתי שהיתה בת ריש גלותא שהוא מזרע דוד, ג"כ זה נחשב שהוא עצמו מזרע דוד דקיי"ל בעל כאשתו, ויתגלגל בו נצוץ משיח בן יוסף, ולכן אמר כגון אנא ולא אמר אנא הוא, כי הוא מדבר על אדם אחר ועושה לזה האדם דמיון בו בעצמו מצד היחוס, דאין כונתו להתגדל

לומר אנא הוא שבי מתגלגל ניצוץ של משיח ב"י, אלא אמר כגון אנא דהיינו שיתגלגל באדם שהוא כמותי שיש לי שייכות בזרע דוד, ואין אני עצמי מזרע דוד ....

ומ"ש רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש, ג"כ כונתו על משיח בן יוסף שיתגלגל במי שהוא מזרע דוד הע"ה, אפילו שהוא מנוקבייא, כרבינו הקדוש שהיה מנוקבייא ולא מדוכרייא וכמ"ש רבינו הקדוש עצמו על רב הונא ריש גלותא שהוא מדוכרייא ואנא מן נוקבייא¹¹⁶, ולהכי אי הוה עייל לארץ ישראל הייתי מושיבו למעלה ממני וכנז' בגמרא. ואמר כגון רבינו הקדוש, שגם הוא סבל יסורין רבים להגין על הדור מאליו ומעצמו, ולכן אם ימצא בדור צדיק מזרע דוד הע"ה וסובל יסורין, כידוע שבו מתגלגל ניצוץ מן משיח בן יוסף, ואמר עוד אי מן מתיא כגון דניאל איש חמודות, כלומר שגם בדורו של דניאל נתגלגל ניצוץ משיח בן יוסף בדניאל והדומה לו, שהיו משבט יהודה וסבלו יסורין בשביל ישראל, כמ"ש בדניאל סי' יו"ד בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסך לא סכתי וכו', וכתב אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להבין ולהתענות לפני אלקיך נשמעו דבריך וכו'. עכ"ד.

ב. והנה המעיין בעיקרון של דברים, יבין שגם תירוצו של הבן איש חי הוא על דרך דברי שאר המפרשים (שהובאו בפנים הקונטרס) שכתבו שהגמרא מדבר כאן רק על הראוי להיות משיח ולא על משיח בפועל (שעפ"ז לא שייך להקשות "איה הגאולה .. ואיה האותות..").

ביאור הדברים: ע"פ המבואר בכ"מ (ראה להלן, וכ"מ בפע"ח שער העמידה פי"ט שכותב שם הדברים שהובאו בשער הכונות בברכת תשכון (שציינן הבן איש חי) בתוספת, ע"ש היטב), אותו הניצוץ משיח בן יוסף שבא בכל דור (שעליו מדבר הבן איש חי), הוא ראוי לגאול את ישראל באם יהי הדור זכאי, (ולכן צריך להתפלל עליו שלא ימות, - כדי שיגאול את ישראל, כדמשמע מהמשך הדברים בפע"ח שם, ובמקורות שצויינו להלן).

ג. אלא שהחילוק העיקרי בין דברי הבן איש חי לשאר המפרשים, הוא שהבן איש חי מפרש שכוונת הגמרא הוא על משיח בן יוסף בדוקא. אבל שאר המפרשים מפרשים כוונת הגמרא על משיח בן דוד.

שהרי כמו שמדגיש הבן איש חי עצמו, פירושו בנוי על יסוד חדש, שניצוץ משיח בן יוסף שבכל דור בא באיש אשר הוא מזרע דוד. ועוד זאת, שענין זה הוא רק ע"ד הסוד, ואינו המובן מפשטות דברי הגמרא, כמובן.

ומובן שאר המפרשים (שלא פירשו שהגמרא מדבר על משיח בן יוסף, וגם לא כתבו היסוד הנ"ל אשר ניצוץ משיח בן יוסף בא באיש אשר הוא מזרע דוד כנ"ל), מפרשים דברי הגמרא – כפשטות משמען - על משיח בן דוד עצמו.

¹¹⁶ בראשית רבה לג, ג. ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג. שם כתובות פי"ב ה"ג. הובא בתוס' ד"ה דהכא, סנהדרין ה, א. וראה שבת נא, א "רבי דאתא מדוד", ובהגהות מהר"ץ חיות שם. אבל ראה כתובות סב, ב, דרבי אתי משפט' בן דוד, ועי' בהגהות מהרי"עב"ץ שם (וראה גם בספרו הקשורים ליעקב, תפלת ישרים, ע' קצט בהוצאת מכון משנת רבי אהרן תשס"א). ועי' בס' מגדים חדשים על שבת שם דשקו"ט בכ"ז ומביא כו"כ מקורות באם רבי אתי מזכרים דדוד או מן הנקיבות וכו'. וע"ע בשו"ת משפטים ישרים (בירדוגו) סי' קז, תכב. שו"ת חקרי לב או"ח סי' יח קטע ד"ה ואי ק"ל. וראה גם "לתולדות רבי יהודה הנשיא" בס' פנינים ומרגליות, ע' ריז ואילך.

ובכ"מ שקו"ט עפכהנ"ל, שבאם נימא שרבינו הקדוש בא רק מנוקבתא דדוד, האם רבינו הקדוש הי' ראוי למלוכה (וראוי להיות משיח). וכן יש לעיין אודת רב נחמן, באי נימא שלא הי' מזרע דוד, ורק חתני' דריש גלותא, האם שייך ירושת מלוכה בחתן המלך: ראה בתשובה שנדפסה בסוף שו"ת הרמ"א. שו"ת אבני נזר יו"ד סי' שיב. צמח צדק, פסקי דינים, ע' מג. שו"ת חקרי לב או"ח סי' כג. שו"ת אבן יקרה או"ח סי' ז. שו"ת הרב"ז חו"מ סי' יא. שו"ת להורות נתן ח"ב סי' קג. ובס' ימות המשיח בהלכה ח"א סי' י-יא בארוכה.

וגם שקו"ט בכ"מ שאפילו באם רבינו הקדוש הי' מהזכרים דדוד, אבל לא הי' מזרע שלמה, האם אפ"ל שהוא ראוי למלוכה וראוי להיות משיח. ראה מה שדן בזה בהרחבה בס' ימות המשיח בהלכה ח"ב סי' ז' ובמקורות שנסמנו שם. בשבילי אורייתא בשבילי המלך סי' לא.

וכמו המהרש"א שכותב "כגון אנא... מאותן הבאים מבני דוד", וביד רמה כאן פי' על דניאל שהוא היי מזרע דוד, ועד"ז בעוד מפרשים, שמפשוטות דבריהם משמע שמדובר כאן על משיח בן דוד דוקא.

וגם הפסוקים שהובאו בגמרא כאן, עד כי יבא שילה וגו', לפני שמש ינון שמו וגו', הרי פשוטות פי' הפסוקים האלו קאי על משיח בן דוד, כמבואר במפרשים על הפסוקים האלו, (אע"פ שע"ד הדרוש וכו' אפשר לומר שקאי גם על משיח בן יוסף).

וגם מנחם בן חזקיהו שהובא בגמרא, הרי פשוטות משמעות חז"ל הוא שהוא היי משיח בן דוד ולא משיח בן יוסף, שהרי המדרש במדרש איכה רבה א, נא, וירושלמי ברכות פ"ב ה"ד דורשים עליו הפסוק ויצא חוטר מגזע ישי וגו'. (אמנם ראה בס' מגלה עמוקות פ' וישב אופן מד, שכותב שבאותו היום שנחרב הבית נולד משיח בן יוסף).

וגם יש להעיר, שאם המדובר בסוגייתנו אודות משיח בן יוסף, למה לא מובא גם השם נחמיה בן חושאל, שהוא שמו של משיח בן יוסף כמבואר בחז"ל (ראה בתי מדרשות ח"א, פרקי היכלות פל"ט. בתי מדרשות ח"ב ספר זרובבל. מדרש אותות המשיח. ועוד). ושמו של משיח בן דוד המבואר שם הוא מנחם בן עמיאל (ראה הנסמן בס' בתי מדרשות ח"א ע' קיח. אבל בפרקי דרבי אליעזר פי"ט כתוב ששמו של משיח בן יוסף הוא מנחם בן עמיאל, וראה בהגהות הרד"ל שם אות מז).

ד. ומתוך המשך דברי הבן איש חי, משמע שיש כמה טעמים מה שהביאו לפרש הגמרא על משיח בן יוסף:

א) ענין היסורין שייך למשיח בן יוסף דוקא, וא"כ מזה שהגמרא מבארת שמשיח נקרא חוורא דבי רבי, וכן רבי ודניאל היו משיח מפני שהיי להם יסורים, זה מורה על משיח בן יוסף ולא משיח בן דוד.

ב) עוד זאת, שרבינו הקדוש לא היי מהזכרים של בית דוד, ורב נחמן בכלל לא היי בעצמו מזרע דוד אלא שהתחתן עם זרע דוד, וא"כ מסתבר יותר לבאר שהגמרא מדבר על ניצוץ משיח בן יוסף, ולא על משיח בן דוד.

ונראה ששאר המפרשים לא קשה להו קושיות הבן איש חי. שמה שמביא שענין היסורין שייך למשיח בן יוסף, מצינו בכ"מ שגם משיח בן דוד סובל יסורין, ראה מדרש כונן בסוף פרק מזרח גן עדן. ערוגת הבשם שם ח"א ע' 265. וע"ע כלי פז עה"פ ישעיהו נב, יג, הנה ישכיל עבדי וגו'. אגרות רמח"ל ע' קטו. ועוד.

ומה שקשה על זה שרבינו הקדוש היי מנוקבתא דבית דוד, ראה בס' פרי צדיק על ט"ו באב אות ה', שכתב שלשיטת הגמרא כאן, גם זה מספיק בשביל שיהיי משיח. וראה הנסמן לעיל, החילוקי דיעות אודות יחוסו של רבינו הקדוש.

ומה שכותב על רב נחמן שלא היי מזרע דוד אלא רק חתנו של ריש גלותא שהיי מזרע דוד, הנה המהרש"א כותב "ואפשר שהוא שהיי ג"כ מבני דוד", (וראה גם הנסמן לעיל האם שייך ירושת מלוכה בחתן המלך).

ועוד זאת, דאי משום הא לחוד, הרי אפשר לפרש שלכן כתב הגמרא "כגון", (כמו שכתב רש"י בפירושו השני), להורות שהוא רק דוגמא למשיח, וכנ"ל בפנים הקונטרס, ואין צורך לחדש שהגמרא מדבר על ניצוץ משיח בן יוסף.

ה. וגם נראה שמחלוקת הבן איש חי ושאר המפרשים תלוי בענין כללי יותר: מהו פירוש "משיח" סתמא הנזכר בגמרא.

דהנה עיין בבן יהוידע שם "דה ומה שאמר עתידין ישראל" (ובס' אמרי בינה שם), שמפרש גם מאמר הלל (שהובא בסנהדרין כאן לפני"ז) ש"אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו" על

משיח בן יוסף, ומוסיף דהלשון "משיח" סתמא הנזכר בגמרא הכוונה הוא על משיח בן יוסף. וראה גם בספרו בן יהוידע על סוכה נב, ב, ד"ה דוד באמצע. (וכנראה מדבריו שגם מאמר תמוה זה הוא א' מהוכחותיו שכל סוגיית הגמרא מדבר רק על משיח בן יוסף).

אמנם מדברי שאר המפרשים שפירשו כוונת הלל באופנים אחרים, ולא כתבו כתירוץ הבן איש חי, משמע דס"ל דהמשך סוגייתנו מדבר במשיח בן דוד.

ואולי מקור שיטת הבן איש חי הוא מהמובא כעין זה בס' ליקוטי הש"ס להאריז"ל על מס' סנהדרין (צד, א), בפ"י מאמר חז"ל שביקש הקב"ה לעשות חזקי' משיח דקאי על משיח בן יוסף, (ואע"פ שחזקיהו הי' מבית דוד, ראה במרגליות הש"ס על סנהדרין שם מש"כ בזה). ובאמת מצינו כעין זה בעוד ספרים דס"ל דסתם "ימות המשיח" אפשר דאיירי בזמן משיח בן יוסף, ראה שלי"ה בסוף חלק בית דוד (כד, א בדפוס הראשון). אדרת אליהו (להרב עמנואל חי ריקלי) ברכות לד, ב. ביאורי אגדות (אמרי נועם) להגר"א ברכות יג, ב, לד, ב, ובביאורו לספרא דצניעותא ד"ה מלך השמיני הדר (ע"י בדפוס ראם).

ו. ועוד זאת, שמתוך עיון בדברי הבן איש חי, ובפשט בהשוואת דבריו עם דברי שאר המפרשים בסוגייתנו, משמע דס"ל דגם המושג של "משיח בכל דור" מדבר רק על משיח בן יוסף ולא על משיח בן דוד, דאם ס"ל שהמושג "משיח בכל דור" מדבר גם על משיח בן דוד, הרי הי' יכול לתרץ עיקר קושייתו "איה אותות ומופתים שצריך להיות מן המשיח, ואיה הגאולה שצריך לגאל את ישראל" בפשיטות, דכוונת הגמ' הוא רק על הראוי להיות משיח, ולא על המשיח בפועל.

ומתוך העיון במקורות, נראה שיש מקומות שבהם מבואר שהענין של משיח בכל דור מדבר על משיח בן דוד, ויש מקומות שמבואר שקאי על משיח בן יוסף, ויש מקומות שמבואר שקאי על שניהם. וכדלהלן:

בכ"מ מבואר שבכל דור יש ניצוץ משיח (סתם) שאם יזכו יגאלם: ראה ס' הליקוטים להאריז"ל פ' וישב עה"פ ויאמר יהודה לתמר כלתו וגו'. שם ישע"י סי' ל"ח עה"פ מכתב לחזקיהו וגו'. עמק המלך שער עולם התהו פנ"ה (ושם, שענין זה התחיל משנת הישלי"ה, ע"ש). שו"ת חת"ס ח"ו סי' צ"ח, (וחתם סופר על התורה שמות ד, כו, עה"פ וירף ממנו וגו'. ובחידושי חת"ס השלם על עירובין מג, ב, (ע' צח בדפי הספר). ועוד מקורות שנסמנו לעיל בפנים הקונטרס.

בכ"מ מבואר להדיא שבכל דור יש א' הראוי להיות משיח בן דוד: פ"י הברטנורא על רות ד, ו. היכל הברכה (להרה"צ מקאמארנא) על דברים דף לו, ב. (ובספרי בנו, בפ"י דמשק אליעזר על הקדמת הזהר ד, ב, דהא מלכא משיחא אתי כו'. ובס' בן ביתי על תהלים קיט, כג).

ובכ"מ מבואר שבכל דור יש גלגול מנשמת משיח בן יוסף: הגהת מהרנ"ש בפע"ח שער העמידה פ"י ט. (הובא בס' בן יהוידע לעיל). וע"ש (וכן בעמק המלך שער ו' פנ"ה, ושער יד פרק ריב, תקוני שבת פ"ו) שמשמע שהאריז"ל הי' משיח בן יוסף בדורו. ובשער הגלגולים הקדמה ל"ו כתב כעין זה על הרח"ו.

ובכ"מ מבואר שהענין של משיח בכל דור קאי על שניהם: ראה מחשבות חרוץ לר' צדוק הכהן (מהדורת הר ברכה ע' 48): בכל דור יש שני מנהיגים, דוגמת משיח בן דוד ומשיח בן יוסף, ובפרט בעקבתא דמשיחא. ע"ש. ובס' שם משמואל וישלח תרע"ג דבכל דור יש משיח בן דוד ומשיח בן יוסף מוכנים לגאולת ישראל אם יהיו זכאים. דרכי חיים ושלוש אות קסח. (וע"ע בס' תפארת שלמה על סוכות, בחינת יוסף, שבכל א' מישראל יש בחי' משיח בן דוד ומשיח בן יוסף). וראה קובץ ישורון כרך יד, ע' תתקס, תתקסג.

ז. ואולי יש להוסיף ולבאר קצת שיטת הבן איש חי (ועוד) שנקטו ש"משיח" בסתם קאי על משיח בן יוסף, דאע"פ שמשח בן דוד הוא עיקר לגבי משיח בן יוסף, כמובן, מ"מ אפשר לומר דמכיון שמשח בן יוסף מקדים לבוא לפני משיח בן דוד, לכן הוא יותר קרוב לנו (בזמן) ואפשר לפרש "משיח" בסתמא הנזכר בגמרא על משיח בן יוסף.

וראה גם בס' אמרי בינה שם, בביאור מאמר הגמ' לעיל "עתידין ישראל דאכלי שני משיח", "דידוע קודם שיבא משיח בן דוד יתגלה משיח בן יוסף, ואנחנו בטוחים ע"י אורך צער זמן הגלות ורובי התפילות שלא יהרג משיח בן יוסף ע"י ארמילוס הרשע, ויהיו ישראל נהנים מטוב גדולתו של משיח ב"י ומן הנסים הנעשים לו", דמשמע מדבריו שמשיח בן יוסף ימלוך זמן הרבה קודם משיח בן דוד. ואוי"ל שלכן סובר הבן יהודע שמשיח בסתם קאי על משיח בן יוסף).

ואוי"ל דהבן איש חי ס"ל כהדיעות שמשיח בן יוסף ימלוך הרבה זמן לפני משיח בן דוד, שלכן הוא נוגע לנו יותר ממשיח בן דוד שימלוך רק אחרי כמה זמן. (ויש בזה כמה דיעות: א) לכמה שיטות משיח בן יוסף יבוא מ' שנה לפני משיח בן דוד. ראה בפרקי היכלות רבתי פל"ט, (בתי מדרשות ח"א, ע' קל), והובא ברמב"ן ספר הגאולה שער ד'. וכ"כ בתוס' רבינו פרץ על עירובין מג, ב, ד"ה הא לא אתא. פסיקתא זוטרתא פרשת בלק (כד, יז), וע"ש שמשיח בן יוסף יבנה המקדש (וע"ע בשל"ה בחלק בית דוד שם שאשפר שביהמ"ק ייבנה בזמן משיח בן יוסף, וראה גם ס' עבודה תמה (להרב חיים נתנזון) סד, ד). ב) בס' אהבת יהונתן הפטרת פ' שקלים כתב שמשיח בן יוסף יבוא ז' שנים לפני משיח בן דוד. ג) בס' שבילי אמונה נתיב העשירי פ"א, כתב שיבוא ד' שנים קודם משיח בן דוד. ד) בס' דמשק אליעזר (על זח"ג רנב, ב) כתב שמב"י יבוא חצי שנה קודם מב"ד. ה) בפלתי בסוף קונטרס בית הספק משמע שאפשר שמשיח בן יוסף יבוא יום א' לפני משיח בן דוד. ע"ש).

ובעומק יותר י"ל שמכיון שמשיח בן דוד הוא נעלה הרבה יותר ממשיח בן יוסף כמבואר בכ"מ, לכן ס"ל להבן איש חי שחכמי הגמרא בדברם על משיח, דיברו רק על משיח בן יוסף, שהוא קרוב לנו יותר במדרגה ממשיח בן דוד, ושייך יותר לומר שיש דמיון אליו בדורותינו, משא"כ משיח בן דוד שהוא צדיק נפלא יותר שאין ערוך אליו בדורותינו. (ומטעם זה גופא, תחילה ימלוך משיח בן יוסף ורק אח"כ, יתעלו בני"י למדרגה עליונה יותר וימלוך משיח בן דוד). ולכן ס"ל שהשמות שהוזכרו בגמרא קאי על משיח בן יוסף, כי הוא הקרוב לנו במדרגה יותר ממשיח בן דוד. ודו"ק.

ח. אמנם מדברי מפרשים אחרים נראה דס"ל דמשיח סתמא שבגמרא הוא משיח בן דוד. וי"ל הטעם לזה, (לא רק מפני שמשיח בן דוד הוא עיקר יותר לגבי משיח בן יוסף, אלא גם) ע"פ המבואר בס' אמונות ודיעות להרס"ג מאמר שמיני, שביאת משיח בן יוסף הוא רק כאשר הגאולה תבוא כאשר לא יעשו תשובה (דהיינו בעתה), אבל לא בזמן דאחישה. וכ"כ בס' פלתי שם, והביאו בשו"ת חת"ס ח"ו סי' צ"ח. (וראה גם חידושי חת"ס סופר השלם מועד ח"ב (עירובין ופסחים) ע' קא. וראה בס' עבודה תמה הנ"ל ע' פב, ד, שהענין של משיח בן יוסף אינו מוסכם אכו"ע, (ויש להעיר על הוכחותיו טובא, ראה בס' "תפלה למשה – ספר זכרון" ע' שב ואילך)). וידוע דהרמב"ם לא הזכיר מענין משיח בן יוסף.

(אמנם לאידך, יש להעיר משיטת הגר"א (ראה ביאורי אגדות וביאורו לספרא דצניעותא שהובא לעיל) שס"ל להיפך, שמשיח בן יוסף יבוא בזמן דאחישה ומשיח בן דוד בזמן דבעתה. ועכ"פ כל דברים אלו כמו שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ב ה"ב) לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו.

ט. ולסיום הענין יש להעיר, שכל השקו"ט הנ"ל אינו נוגע לעצם הנידון שבקונטרס זה, האם אפ"ל שמשיח יהי מן הקמים לתחי'. כי אע"פ שלפ"י הבן יהודע, דברי הגמרא "אי מן מתייא" מתפרשים לגבי הניצוץ משיח שבכל דור, מ"מ לא מצינו בדברי הבן יהודע שום טעם ומשמעות לשלול את האפשרות של משיח מן הקמים לתחי'.

מילואים להערה 49, אודת האפשריות לידע מי הוא הראוי להיות משיח :

והנה יש המקשים עוד מדברי הרמב"ם באגרת תימן "אבל איכות עמידתו, דע שלא תדע עמידתו קודם היותה, עד שיאמר עליו שהוא בן פלוני וממשפחה פלונית. אבל יעמוד איש **שלא נודע קודם היראותו**, והאותות והמופתים שיראו על ידו הן הן הראיות על אמיתת יחוסו". שעפ"ז רוצים לומר שקודם ביאת המשיח א"א לנו לידע ולשער מי הוא הראוי להיות משיח.

אמנם כבר העירו בכ"מ, שלכאורה דברי הרמב"ם סותר למה שכתב הוא עצמו בהלכות מלכים (פ"א ה"ג-ד), שמלך המשיח אינו צריך לעשות ומופתים, אלא אם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות וכו' ויכוף כל

ישראל לילך בה וכו' וילחום מלחמת ה' הרי זה בחזקת שהוא משיח, ואם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביבו ובנה מקדש במקומו וקיבץ נדחי ישראל ה"ז משיח בודאי. הרי משמע מזה שכבר קודם הופעתו של משיח אנו יודעים שהוא מבית דוד, ושעיקר פעולותיו הם באופן טבעי ע"י מלחמות וכו"ב (כמו בר כוכבא שהובא ברמב"ם שם בהלכה שלפנ"ז), ואין האותות ומופתים שיעשה הראי' על אמיתתו.

וביאר המפרשים בזה, ע"פ דברי הגמרא (סנהדרין צח, א), שיש שני אופנים בביאת המשיח, "זכו" ו"לא זכו". ובאופן של "זכו" יהי' ביאת המשיח מלכתחילה באופן נסי לגמרי, משא"כ באופן של "לא זכו". ובספרו היד החזקה, שהוא ספר של הלכה, לא יכול הרמב"ם לנקוט בדוקא שיהי' נסים ונפלאות, כי הרי זה תלוי בזכויות בני", וא"א לקבוע מראש ומה יהי' מצבם וזכויותיהם וכו', שהרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולכן כתב שאין צריך שמשיח יעשה נסים, (ודוק בלשונו, אין "צריך" דייקא), ומסביר האופן שבו נדע מיהו המשיח באיזה אופן שיהי', אפילו במצב של לא זכו.

אבל באגרת תימן מדבר הרמב"ם אודות אופן הופעת משיח במצב של "זכו", וכמו שמוכן גם מזה שהביא שם לפנ"ז הפסוק (מלאכי ג, א) "ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים וגו'", שזה מדבר על ביאת המשיח באופן פתאומי ובזריזות, שזהו דוקא במצב של זכו (ראה סנהדרין שם. פי' ש"ך עה"ת שמות ב, ב. ועוד). ודוקא באופן כזה, יהי' ביאת המשיח באופן כזו שלא נדע מי הוא מקודם.

ועכ"פ מדברי הרמב"ם בהל' מלכים (שהוא ספר שנכתב הלכה למעשה, דלא כאגרת תימן), יוצא שמשיח הוא אחד מצדיקי הדור, ואפילו קודם שעושה הפעולות ד"בחזקת משיח", (היינו יכוף כל ישראל לילך בה ומלחמת ה'), כבר אפשר לדעת שהוא מ"בית דוד והוגה בתורה ועוסק במצוות", דהיינו שהוא ראוי להיות משיח מצד צדקותו. [זוהו בפשטות ביאור דברי החת"ס (חת"ס השלם על מועד ח"ב, ע' צח (בביאור הש"ס עירובין מג, ב)) שמהרמב"ם בהל' מלכים שם משמע שמשיח הוא אחד מצדיקי הדור, דלכאורה כוונתו לזה שהרמב"ם כתב שהוא "הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו". ולכא' זהו גם כן המקור למ"ש בס' שבט יהודה סי' מ', (הובא בפ' יפה ענף על איכה רבה א, נא, עה"פ כי רחוק ממני מנחם וגו'), ובספרו יפה מראה על ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. וראה גם בס' "ספר החסידות" מתורת בעלז, ע' מב) "הרמב"ם כתב ... בכל דור ודור נולד אדם ראוי להיות משיח אם ישראל יהיו ראויים"].

מילואים להערה 53, אודות אפשריות ביאת המשיח בכל יום :

וראה גם מהרש"א מנחות פז, א, ד"ה ואמר מאי אמרי. שו"ת חת"ס יו"ד סי' קל"ח. חומש היכל הברכה לז, ב "צריך איש ישראל לצפות בעיניו ובשכיות לבבו בכל זמן ועת, אולי יבא באותו רגע מלך המשיח", ע"ש בארוכה. וכמו שאומרים בנוסח אני מאמין "אחכה לו בכל יום שיבא", שפירושו הוא (גם) שאחכה לו שיבא היום, כמבואר בארוכה בכמה ספרים, (וכן משמע בפשטות, דאם הכוונה רק שבכל יום הוא מחכה שיבוא באיזה זמן שתהי', אינו מובן כלל הדיוק "אחכה לו **בכל יום** שיבוא", ומהו הצורך להוסיף מילים אלו). וכן תיקנו להתפלל בשמונה עשרה בלשון "לישועתך קוינו כל היום", שפשטות הכוונה הוא שקוינו שיבוא היום. וע"ע במקומות שנשמנו בס' פתאום יבוא (מערכת תורת הקרבנות) ע' כד הערה 8. ופוק חזי מאי עמא דבר במשך כל הדורות, שקיוו וציפו לישועה מידי יום ביום. וראה גם מה שנשמנו בפנים הקונטרס בהערה 54 ואילך.

ובחי' המיוחסים להר"ן על שבת לא, א, מפרש "ציפית לישועה - בימיר". (וכן הוא ביתר ביאור בדרשות מלך המשיח לתלמיד הריצב"א, נדפס בקובץ חצי גבורים חוברת ו, טבת תשע"ד, ע' כב). דהיינו שגדר הציפ' לישועה הוא לא שמשיח יבוא "אי-פעם", אלא שיבוא בימיו. וראה בפלא יועץ ערך גאולה "ומסימני המאמין ומצפה לישועה הוא, שעל כל דבר שמדבר למרחוק, אמור יאמר הקדוש ברוך הוא יצמיח קרן ישועה מקדם". ע"ש בארוכה.

ובס' אגרות משה או"ח ח"ה ס"ח כותב "יש לנו לצפות כעין וודאי שיבנה בכל שעה", ועד"ז בספרו דברות משה גיטין ע' של"ו, דמגזירות חז"ל משום מהרה יבנה המקדש מוכח שביאת המשיח הוא כדבר קרוב ולא רק כספק רחוק, ע"ש. (אלא שראיתו באגרות משה מתקנה הפרטית דריב"ז שתיקן דיהי' יום הנף כולו אסור משום מהרה יבנה בימה"ק, שלא שייך למיגזר כן באם הי' החשש רק ספק וכו', לכא' יש לתרץ עפ"י המבואר בחידושי חתם סופר השלם על ר"ה ל, א, וסוכה מא, א, ד"ה דאיבני).

וראה בס' שער יששכר (ח"א ע' לג, וח"ב ע' שפד), שמפרש דברי הרמב"ם בהל' מלכים פי"א ה"א "או מי שאינו מחכה לביאתו" שאפילו מי שמאמין בביאת המשיח רק שאינו מחכה לביאת המשיח עכשיו אלא לאחר זמן, הוא כופר בתורה ובמשה רבינו.

ב. ומה שכתב החפץ חיים בספרו צפית לישועה פ"ב, שפי' דברי הרמב"ם "שאינו מחכה לביאתו" הוא "שמתייאש ממנו מאיזה סיבה שהיא", אין הכוונה שרק אם מתייאש ממנו לגמרי (שלא יבוא כלל) הוא כופר, וח"ו רצונו לומר שאין צורך לצפות לישועת ה' שיבוא בכל יום אלא לאחר זמן, אלא כוונתו הוא שאפילו אם מתייאש מביאתו **עכשיו**, הוא כופר, (וראה גם בהמשך הפרק שם "דהיינו שצריך לעמוד מוכן כמו שעומד ומחכה על איש שיבא", ובפ"ג שם

"צריך איש הישראלי לחכות על מלכות שמים שיתגלה בקרוב". וכמו שמוכן למעיין בלשונו בספרו מחנה ישראל שער האחרון פ"ב "אל יתייאש האדם ח"ו מן הגאולה מטעם פן לא הגיע הקץ דזה אינו ... ע"כ צריך כל איש ישראל לצפות לישועה כל יום כי ישועת ה' כהרף עין", ע"ש היטב (ועד"ז בספרו שם עולם שער ההתחזקות פ"ג). (ומה שמשמש בהלשון "יאוש" לגבי הגאולה, הוא מיוסד על לשון המצו"ד על חבוקק ב, ג (אם יתמהמה חכה לו וגו', "ולא תתייאש ממנו"). וע"ע בס' פניני רבינו הגר"ז ע' שצד ואילך בדינו בדברי החפץ חיים.

ג. ולענין השקו"ט האם משיח יכול לבוא ממש בכל יום כמו בש"ק, או בשאר כל השנה חוץ מיסן וכו', הנה בנוסף לזה שכבר תירצו כל הקושיות האלו בכמה אופנים (ראה שו"ת מנחת אלעזר סי' ל"ה, שערי אברהם (ליפשיץ) ע' מח, א, ואילך, ברכי נפשי (רולר) ע' קעה ואילך, וע"ע חידושי חתם סופר השלם מועד ח"ב ע' צח ואילך, ובכ"מ. וראה הנלקט בס' שער ראובן (כמיל, ירושלים תשס"ח) סי' כ"ט. וגם יש שתירצו (ראה תקות הגאולה סו"פ ט"ו) שמש"ח בן יוסף יוכל לבוא בכל יום ממש, וע"ז אנו אומרים אחכה לו בכל יום שיבוא, דהיינו שהתחלת הגאולה ע"י משיח בן יוסף יוכל להיות בכל יום ממש. וע"ע שבלי הלקט סי' צד, דתחילת גאולה אחרונה תהי' בשבת. וראה גם שם סי' קכ"ו (וראה במהדורת מירסקי שם הערה 4), ובהמשך הסימן משם הר' נתן בר' מכיר דהגאולה האחרונה תהי' בעת מנחת שבת. וראה בעמק המלך, שהגאולה תהי' בעת קבלת שבת. (ראה שם בשער ו' (שער עולם התהו) פנ"ה. שער יד (קרית ארבע) פרק קיב. שער טז (רישא דזעיר אנפין) פל"ב. תקוני שבת, פ"א, פ"ו),

הרי מובן שבשאר כל הימים אכן יש לחכות לביאת המשיח בכל יום ויום (וראה טור ורמ"א או"ח סי' רצ"ה), ובמכ"ש בהנוגע לנדון הקונטרס, דזה ודאי שכו"ע מודים דעכ"פ בכל שנה ובכל דור ראוי שיבוא משיח, ולזה צ"ל בכל דור א' הראוי להיות משיח.

ד. וכן יש הטועים וסוברים שעיקר חיוב האמונה ובציפי' לביאת המשיח הוא להזמן ד"בעתה", ולכן סוברים שאין לחכות שמש"ח יבוא היום. ואין זה נכון כלל, כי בנוסף לזה שגם הזמן דבעתה הוא עכ"פ בגדר ספק השקול שיבוא היום (ראה שו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' רי"ג), הנה גדר הציפי' והתפילה לישועה במשך כל הדורות הוא בעיקר להזמן דאחישה (ראה זוהר חלק א' קמ, א, "חזר ואמר בתשובה יתקדם כלא, אמר רבי יהושע אי לא דאמרת הכי, אחסימנא פומין למצפי פורקנא כל יומא, דכתיב (ישעיה לג ו) חסן ישועות, מהו ישועות, אלו המצפים ישועות בכל יום", ע"ש. וראה תורת משה (להחת"ס) עה"פ (בשלח יד, טו) מה תצעק אלי וגו'. עוד יוסף חי (לבעל הבן איש חי) על פרשת במדבר. עין אליהו על פסחים קיז, ב ד"ה אמר רבה. מלבי"ם על תהלים סוף מזמור קל. רד"ק על ישע' מג, יט. ועוד).

והבנת הדברים הוא שגדר הזמן של "בעתה" הוא רק המועד היותר אחרון, שאם לא יזכו ישראל כלל אז תבוא הגאולה בהכרח, אבל אין זה עיקר הזמן שע"ז נתקן מלכתחילה שנחכה ונתפלל שבו יבוא המשיח (ראה לדוגמא ס' הגאולה להרמב"ן שער הב' "יש לו זמן קצוב שלא יארך יותר", דהיינו שזהו הזמן הכי אחרון, אבל לא הזמן "לכתחילה" של ביאת המשיח, ובתחילת שער הד' "הקץ הטוב והנכון .. קץ התשובה והעבודה", ע"ש, ובהמשך הענין מבאר "שהרבה קצים נגזרו מתחלה לגאולתינו העתידה" ע"ש). ובנוסף לזה, הרי גם בהזמן דבעתה גופא יש כמה זמנים (ראה רבינו בחיי על פ' בא יב, מ. ס' הגאולה להרמב"ן שער הרביעי. ועוד), וגם הזמן דבעתה שייך להקדים (ראה שם עולם (להחפץ חיים) שער ההתחזקות פ"ג. ועוד), ובכל אופן לגבי זמנינו אנו, כבר ידוע משם האריז"ל שמשנת של"ה כבר הגיע הזמן דבעתה (שער הפסוקים דניאל יב, יב. עמק המלך שער ו' פנ"ה. חומת אנך על תהלים מד, טז).

ויסוד הענין הוא, שהגדר והחיוב של הציפי' לביאת המשיח הוא הרגש החסרון והצורך לביאת המשיח, שאינו יכול לקיים תומ"צ כראוי וכו' (כמו שמדגיש רמב"ם בריש פי"א מהל' מלכים) שלכן מחכה לו ומתפלל עליו שיבוא במהרה בימינו, ולא רק שיבוא "אי פעם", (ראה גם המבואר בס' אהל משה בדי נחמה ע' שטו ואילך, ובעוד מקומות).

ה. ומה שלכאורה מצינו מקומות שבהם שלא ציפו לביאת המשיח בכל יום, ראה תענית יז, א, רש"י ד"ה רבי אומר "ולשמא יבנה לא חיישין", הנה ע"כ א"א לומר ח"ו שהכוונה הוא שלא נצפה לביאת המשיח בכל יום, אלא שאין אנו חוששים שיבנה המקדש באופן פתאומי כ"כ שלא יהי' זמן להכהנים להפיג יינם וכו"ב (כדמשמע מרש"י סנהדרין כב, ב ד"ה אבל), וכמו שנלקטו כל הביאורים בזה בקובץ "מעלין בקודש" גליון כ"ז ע' 46 ואילך. וע"ע במהר"י קורקוס על הלכות ביאת מקדש פ"א ה"ז מה שהקשה על רש"י. וראה גם בית אלקים להמב"ט שער היסודות פ"נ "האיחור הוא סיבה לשתחכה לו יותר".

ומה שכתב בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' קל"ט קרוב לסופו בשיטת רבי לפי ביאור רש"י לענין הטלת מום בזמן הזה (וע"ע שו"ת ח"ו סי' צ"ח קטע המתחיל אסור כל ימות החול), הנה (ראה בשו"ת שלו יו"ד סי' של"ו קטע ד"ה ותו צלע"ג, שלכאו' משמע להיפך. ועוד זאת) מהמבואר בשו"ת שלו יו"ד סי' שי"ח קטע המתחיל ונחזי, מבואר דמכיון שבהרגש בני אדם נתייאש מחמת אורך הזמן לכן היו (רק) "כמו" לא לגופי' חזי, אבל לא שהכוונה הוא שאין אנו צריכים לחכות לביאת המשיח בכל יום ויום. וראה גם בספרו חת"ס עה"ת פרשת ויחי עה"פ (שם מט, א) קטע ד"ה בקש, שו"ת יו"ד סי' קל"ח, לענין גאולה העתידה שכל יומא זמנה הוא, ושיש לצפות לביאתו בכל יום ויום. וע"ע

בחידושיו על עירובין מג, ב ד"ה האי תנא ספוקי (הב'). ועי' היטב בשו"ת בית שערים או"ח סי' קמב במה שמסביר הפירוש בזה שלא חיישינן לאחישנה, דתרי גווני אחישנה איתא. ע"ש.
ויש להאריך עוד בזה הרבה ואכ"מ.